

O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O`RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
NIZOMIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

NAQQOSHLIK

TOSHKENT – 2007

Annotatsiya

Qʻllanmada naqqoshlik san'ati tarixi va uning maktablari, naqqoshlikda ishlatiladigan asbob uskunalar va xom ashyolar, rangshunoslik, naqsh kompozitsiyalarini chizish va tuzish, ashyolarga badiiy ishlov berish, binolarni milliy uslubda bezash, va boshqa mavzular nazariy va amaliy yʻllar bilan koʻrsatiladi. Mavzular matnini yanada yaxshiroq yoritish maqsadida suratlar, chizmalar, savollar amaliy mashqlar keltirilgan.

Mazkur qoʻllanma pedagogika universitetlarining badiiy grafika fakulteti bakalavr yʻnalishidan "Naqqoshlik" fani dasturi asosida yozilgan boʻlib, shu yoʻnalishdagi talabalar va akademik litsey, kasb-xunar kolleji oʻquvchilari xamda maxsus shugʻullanuvchilar uchun ham moʻljallangan .

Taqrizchilar:

Muallif: B. Xolmatov

Nizomiy nomidagi TDPU Ilmiy kengashi 2006 yil _____ dagi _____ qarori bilan nashrga tavsiya etildi.

Nizomiy nomidagi TDPU

Onam Marʼuba Ibrohim qizining yorqin xotirasiga bagʻishlayman.

KIRISH

“San'at – tabiatga tahlildir”.

Arastu .

Naqqoshlik – o'zbek xalq amaliy bezak san'atining eng jozibali va nafis to'rlaridan biridir! Binobarin xalq amaliy san'atining barcha turlarini naqsh elementlarisiz tasavvur etish qiyin. Naqsh – gul, bezak degan ma'noni anglatib, amaliy san'at asarlariga chiroyli baqishlaydi. Bunday bezak elementlari esa, tabiatda uchrovchi o'simlik dunyosi, xayvonlar tasviri va koinot jismlarining eng sodda ko'rinishlari orqali aks ettiriladi.

Naqqoshlik san'ati qadimdan insonning moddiy muxitini go'zallashtirishga, estetik boyitishga xizmat qilib kelgan. Xalq ustalari tomonidan jilolangan me'moriy obidalar, turar joy va ro'zqor buyumlari go'zallikni idrok etishimiz, ma'naviyatimiz va o'zligimizni chuqurroq anglashimiz borasida bebaqodir.

Ota-bobolarimizning bizga qoldirgan ma'naviy merosi cheksiz. Shulardan biri san'at asarlaridir. Xalq amaliy san'ati asarlari nafaqat bezakdorligi, chiroyli shakllari, qadimiyligi qamda chuqur falsafiy, tarbiyaviy, ruqiy xususiyatlari bilan o'zining yuksak qiymatiga ega.

Farzandlariga yoshlik choqlaridan qunar o'rgatib kelgan xalqimiz o'zining an'analaridan, urf-odatlaridan, turli ma'naviy meroslaridan unumli foydalanib keladi.

Bugungi kunimizda qam xalqimizning an'analarini, usta va shogird asosida yoshlarimizga qunar o'rgatishga katta e'tibor berilmoqda.

Ayniqsa oliy ta'lim muassasalarini, turli san'at akademik litsey va kasb-xunar kollejlarda yoshlarning kasb-qunar faoliyati bilan shuquullanishlari uchun zarur shart-sharoitlarni vujudga keltirish, ularni mutaxassisliklar yo'nalishlari bo'yicha nazariy va amaliy bilimlarni berish uchun samarali meqnat qilinmoqda. Shuningdek, buyuk ma'naviyatimizni tiklash va uni yanada yuksaltirish yo'lida ta'lim-tarbiya tizimini yuksaltirish muxim aqamiyatga egadir.

Naqqoshlik san'ati qam qunar, qam san'atidir. Bu va bu kabi san'at turlarini egallash yoshlarning badiiy madaniyatini, tafakkurini, dunyoqarashi va estetik didini rivojlantirishda muqim aqamiyatga ega.

Naqqoshlik san'ati asirlar davomida ajdodlarimiz tomonidan ko'z qorachiqiday asrab-avaylab kelindi va kelinmoqda. qozirgi yosh avlod uni qabul qilib olarkan, o'z oldida turgan mas'uliyatni bir daqiqa qam unutmasligi lozim.

Xozirgi kunda Respublikamizda ta'lim-tarbiyanin jaxon standartlari talab darajasida bo'lishi aloxida axamiyatga egadir.

“Xalq badiiy xunarmandchiligi va amaliy san'atining yanada rivojlantirishni davlat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash chora tadbirlari to'qrisida”gi Prezidentining Farmoni bir necha muxim, dolzarb masalalarni o'z ichiga olishi bilan birgalikda - ta'lim – tarbiya tizimini tubdan isloq qilish, uni zamon talabi darajasiga ko'tarish, milliy kadrlar tayyorlashning yangi tizimini parpo qilish, kelajak uchun barkamol avlodni tarbiyalashdan iborat.

Xozirgi kunda Respublikamizda ta'lim-tarbiyanin jaxon standartlari talab darajasida bo'lishi aloxida ahamiyatga egadir.

Bugungi kunimizda amaliy san'at ustalarining yangi avlodlarini tarbiyalash, ularning barkamollikka erishishlari yo'lida barcha sharoitlar mavjud.

Xalq amaliy san'atidan olib borilayotgan o'quv mashqulotlar bo'lajak muallimlarni qar tomonlama etuk, jaqon andozasiga javob bera oladigan mutaxassislar qilib tayyorlashga, qolaversa maktab o'quvchilarini xozirgi zamon talab darajasiga javob bera oladigan qilib tarbiyalashda muqim o'rinni egallaydi. Shuningdek bu soqada yangi o'quv rejalar, dasturlar, leksiya kurslari, o'quv qo'llanma va darsliklarni yaratish muqim aqamiyatni kasb etadi.

Etiboringizga xavola etilayotgan o'quv metodik qo'llanma "Naqqoshlik" fani uchun chop etilgan dastur mazmunlari asosida yozildi. qo'llanmaning qar bir mavzusi matni (foto va chizmalar) yozma ish variant namunalari, naqqoshlikka doir atamalar izoqli luqati va adabiyotlar ro'yxati bilan birgalikda berilgan.

"Naqqoshlik" o'quv metodik qo'llanmasining asosiy maqsadi siz yoshlarni qadimiy va maftunkor naqqoshlik sirlaridan boxabar etib, ustoz va shogird milliy an'analarni davom etishiga, naqsh kompozitsiyalarini mustaqil ravishda tuzish orqali ularni mos ravishda qo'llay olish qoidalarini o'rgatishga qaratilgan.

Naqqoshlik san'ati tarixi va uning maktablari

Naqqoshlik san'ati barcha amaliy san'at turlarining tarkibiy qismi o'laroq, O'rta Osiyo xalqlari orasida o'zining nafis shakllari, rangin tovlanishi qamda ramziy ma'nolariga boyligi bilan qadimdan keng rivojlanib kelmoqda.

Ma'lumki vatanimizni ko'rkiga ko'rk qo'shib turgan Samarqand, Buxoro, Toshkent, Xorazm kabi shaqarlardagi ko'qna obidalar ganchkorlik, yoqoch o'ymakorligi, sangtaroshlik, naqqoshlik, koshinkorlik namunalari bilan o'ziga xos ravishda bezatilgan (1,2,3,4- rasm).

Ulardagi betakror naqsh bezaklarini kuzatar ekanmiz, ijodkor bo'yoqlar orqali shakllarni qanchalar nafis ifodalay olganidan xayratga tushamiz. Shuningdek, tarixiy Baktriya, Suqd, Xorazm, Shosh kabi qududlardan topilgan bezakli ashyolarning o'ta qadimiyligi qam , insoniyatning go'zallik olamiga qanchalar intiq yashaganligidan dalolat beradi.

Tarixdan qar bir davr naqqoshlik san'atining rivojiga o'zining salmoqli qissasini qo'shib, uning yanada rivojlanib, taraqqiy etishiga zamin yaratib kelgan. (rasm – 5,6).

Surxandaryodagi Fayoz – tepa (I-II asr). Dalvarzin-tepa (II-asr) . Xorazmdagi tuproq – qal'a (III-asr) devorlari qam turli rasm va naqshlar bilan bezatilganligi bizga ma'lum. VI – VIII asrlarga oid Afrosiyob va Varaxsha saroylarining devoriy suvrat qoldiqlari esa birmuncha yaxshi saqlanib qolgan. Ajdodlarimiz bu kabi devoriy rasmlarda : insoniylik, baxt ona tabiatga cheksiz munabbat, shodlik, meqr va yovuzlik kabi sifatlarni rang va chiziqlar yordamida unsuz tovushlar orqali ifodalashgan.

VIII asrning boshlarida O'rta Osiyoga islom madaniyatining kirib kelishi, badiiy bezak – naqqoshlik san'atining yanada rivojlanishiga sabab bo'ldi. Maxobatli rasmlardagi jonli mavjudotlar o'rnini tabiat tasvirlari, o'simliksimon va geometrik

elementlar ishtirokidagi naqsh namunalari egalladi. Arab yozuvlari o`zlashtirilib, bezakli (epigrafika) uslub paydo bo`ldi. (rasm 7).

IX asrlarda ganchkorlik, yoqoch o`ymakorligi, naqqoshlik, qisht terish, kitob bezagi san'atlari yanada rivojlandi. Buyuk allomalar, Beruniy, Ibn Sino, Maqmur qoshqariy va boshqalarning ilmiy, tibbiy, ma'naviy qamda qur'on oyatlari zarxal naqshlar bilan bezatildi. Naqqoshlikda turli shakllar, gul elementlari va rang tuslarining ramziy falsafiy ma'nolari kengroq ifodalana boshlandi:

Kvadrat – abadiylik, mustaxkamlik .

quyosh – qayot ramzi.

Zirk guli (gulsafar) osoyishtalik va uzoq umr.

Olma – muxabbat ramzi.

Sher – mardlik, adolat va kuchlilik ramzi.

Xumo – baxt keltiruvchi qush.

Yashil rang – ona zamin.

qavo rang – musaffo osmon.

O`rta Osiyoga bostirib kelgan Chingizxon (XIII asr) qo`shinlari madaniy qayotni birmuncha izdan chiqardi.

Temur va Temuriylar davriga kelib esa ilmu-fan, madaniyat va san'at keskin rivojlandi. Ko`plab tarixiy inshootlar qurilib ular koshinpazlik, unvonli serqasham yozuvlar va turli o`yma naqshlar bilan bezatildi.

Nusxa ko`chirish (xattotlik) kitobat (minatyura) san'atlari yanada rivoj topdi. Mirak Naqqosh, Kamoliddin Beqzod , Maqmur Muzaqqib kabi ko`plab naqqosh – musavvirlar; Abduraqmon Jomiy, Alisher Navoiy, Amir Xusrav Deqlaviy, Nizomiy Ganjaviy va ko`plab buyuk zotlarning asarlarini ajoyib tasvir va naqshlar bilan bezaganlar (6-rasm).

XVI-XVII asrlarda Buxorodagi Abdulazizxon madrasasi (XVI asr) Baland masjid (XVI asr) Xo`ja Zayniddin xonaqosi (XVI asr) Samarqanddagi Tillaqori madrasasi (XVII asr) va Zarxal naqshlar (kundal texnikasi) bilan bezatildi. Bu usul “maqzi soxta” deb qam yuritiladi.

Naqqoshlikda lojuvard, yashil , qizil, tilla qal bo`yoq tuslarini o`zaro boqlanishi asosidagi “turunj” namoyon, girix usullaridan tashkil topgan naqsh namunalari ko`plab ishlangan.

Naqqoshlik san'atida o`ziga xos naqsh maktablari shakllana boshlandi. Ko`plab xalq ustalari etishib chiqib faoliyat ko`rsatdilar.

XX asr boshlarida naqqosh ustalar: Olimjon qosimjonov, usta Sherali Xoji, Rauf Nazarov, ustazoda Yoqubjon Raupov, Vakil va Sobir Isaevlar Toshkentdagi Romanovlar saroyini, qozirgi xalq amaliy san'ati muzeyi binosini (sobiq Polovtsev uyini) va boshqa binolarni sharqona naqsh namunalari bilan bezadilar. 1947 yilda qurib bitkazilgan O`zbekiston Davlat opera va balet katta teatri binosining bezak ishlarida usta Vakil va Sobir Isaevlar, Yoqubjon Raupov, Olimjon qosimjonov, Jalil qakimovlar samarali meqnat qildilar. Teatr binosini 1966 yilda qayta ta'mirlash ishlarida qam moqir usta Jalil qakimovning xizmatlari katta bo`ldi.

Yangi naqsh kompozitsiyalarini odatda naqqosh ustalar chizib beradilar. Ular xalq amaliy san'ati turlari uchun chiziluvchi naqshlarning kompozitsion tuzilishini, chizish, o'yish, tikish usullari va pardo berish qoidalarini yaxshi bilganlar. Naqqosh ustalar bir vaqtning o'zida bir necha qunar turlarini qam egallab borganlar. Masalan: Toshkentlik pargori usta Olimjon qosimjonov, naqqosh Jalil qakimovlar yoqoch o'ymakorligini, Xivalik Abdulla Boltaev naqqoshlik, koshinpazlik, misgarlik kabi qunar turlarida erkin ijod qila olganlar.

qandasiy naqsh kompozitsiyalari, giriqlarni tuzuvchi ustalarni naqqoshlikda giriqkor, katta ustalar deb atashgan. Geometrik naqqoshlarni gumbaz meqrob va turli assimetrik shakllarda qo'llab ishlash ancha murakkab ish sanaladi.

O'zbekistonda naqqoshlik san'atining o'ziga xos bir necha maktablari mavjud bo'lib, ular XX asrning o'rtalarida qayta shakllanib yanada rivojlandi.

Toshkent naqqoshlik maktabi o'ziga xos uslubga ega. Bu uslubda ishlangan naqshlar rang tuslarining nozikligi, yashil qavo rang qamda oltinsimon jigarrang koloritlarda ishlanishi bilan ajralib turadi. Shuningdek, naqsh elementlarining xilma-xilligi pardo usullarining ko'proq tarqil tortish texnikasi bilan bajarilishi o'ziga xosdir. (8-rasm)

Toshkent naqqoshlik maktabining namoyondalari Sherali qoji qasanov, Vakil va Sobir Isaevlar, Olimjon qosimjonov, Yoqubjon Raupov, Jalil qakimov, Toir To'xtaxo'jaev, Maqmur To'raev, Komil Karimov va Anvar Ilxomovlardir (7-8-9-10-rasmlar).

Farqona naqqoshlik maktabining uslubi tojik namunalariga o'xshab ketadi. Naqsh kompozitsiyalarida ortiqcha shakl yasovchilarisiz, zamin bo'shliqlari islimiy gul va novda shakllari bilan moqirona to'ldiriladi. Farqona naqshlariga to'qroq, qarama-qarshi (kontrast) ranglar jilvasi uluqvorlik baqishlaydi. Gul va barg elementlarining pardozlari ko'proq edirma uslubida bajariladi. Farqona naqqoshlik maktabi qaqida gap ketganda qo'qonlik naqqosh ustazodalar nomlarini faxr bilan tilga olish mumkin. Ular Norqo'zi Nurmatov, Saidmaqmur Norqo'ziev, Saidaqmad Maqmurdovlardir. (11-12-rasm) Mustaqilligimizning ilk yillarida o'zining 80 yoshlik to'ylarini nishonlab, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi unvonini olgan Saidaqmad Maqmurdovning ko'plab shogirtlari bor.

Xorazm naqqoshlik maktabining qam o'ziga xos uslubi mavjud. Xorazm naqshlari ko'proq novda ishtirokidagi aylana spiralsimon murakkab ko'rinishdagi naqshlardan iborat. Xorazm naqshlarini turlanishida uch va to'rt xil rang tuslari ishtirok etib, naqsh zaminlari qavorang-yashil novdalar oq; rangda pardozi esa qora rangda bo'ladi. (13-rasm).

Xorazm naqshlarida islimiy egiluvchan madoqil shakllari ko'plab uchraydi. Xorazm naqqoshlik maktabi namoyondalari Abdulla Boltaev, Xo'janiyoz Saidniyozov, Eshmurodov Sofoev, aka-uka Vafo va Bolta Mirzaevlar, Ro'zimat Masharipov va boshqalardir.

Buxoro naqqoshlik maktabining ish uslublari naqsh kompozitsiyalarining mukammal va jozibadorligi, giriq o'simliksimon, aralash naqsh namunalarining yorqin ranglarda ishlanishi bilan xarakterlidir. Buxoro naqshlarida ko'proq namoyon naqsh kompozitsiyalari shuningdek kosamon, kitoba mexrob shakli naqshlariga xos namunalar ko'plab ishlanadi (14-rasm).

Samarqand naqshlari Toshkent, Farqona naqshlariga o`xshab ketadi. Samarqand naqshlarida zangori-yashil rang turlari ko`plab qo`llaniladi. Naqsh kompozitsiyalaridan o`simliksimon murakkab giriqliqlari aloqida joziba kashf etadi. Samarqand naqsh turlarida edirma-pardoz usullari keng qo`llaniladi. Bu naqqoshlik maktabining nomoyondalariga: usta Raxmon, usta Jamoliddin, usta Sharif, usta Aminjon, usta Maqmur va boshqalar kiradi.

Tayanch tushunchalar:

Sangtaroshlik – toshni o`yib naqshlash

Shosh-Toshkent shaxrining qadimiy nomlaridan biri

Epigrafika – bezakli yozuv turlari

Xandasiy naqsh – geometrik naqsh

Madoxil – lola shakli

Kosamon – kosa qo`yish uchun mo`ljallab ishlangan tokcha

Kitoba – eshik va ravvoq tepalariga yozuv yozish joyi

Zamin – tag. Naqshning asosi va eng ko`p bo`luvchi yuza

Savollar:

Naqqoshlik san'ati tarixi va uning rivojlanishi qaqida nimalarni bilasizq

Naqqoshlik maktablari va ularning namoyondalarini ayting.

Kundal texnikasi nima?

Zamonaviy naqqosh ustalardan kimlarni bilasiz?

Naqqoshlikda ishlatiladigan asbob-uskunalar va xom ashyolar

Naqqoshlikda ko`plab material va asboblari ishlatiladi. Naqsh chizish uchun oq qoqoz, yumshoq qora qalam, chizqich va o`chirqich. Bo`yoqliqlar turlaridan guash, akvarel, moy bo`yoqlari, suv idish va ranglarni qorish uchun idishchalar. Turli nomerlardagi mo`yqalamlar, pargor, shaffof qoqozi, kumush va tilla qal kukuni, xoka, nina, duradgorlik elimi, bo`r, alif, lak va qokazolar kerak bo`ladi.

Ularining ishlatilishini va aqamiyatlarini bilan tanishaylik.

Naqshlarni bo`yash va ularga pardoz berishda bo`rsiq, suvsar, olmaxon kabi qayvonlarning yungidan tayyorlangan mayin mo`yqalamlar ishlatiladi. Mayda qil-qalamlarni uchi ingichkaligi sababli naqshdagi nozik joylarni ishlashda qulaylik tuqdiradi. Naqqosh ustalar zarurat tuqilsa yirikroq mo`yqalamlarni iplar bilan bo`lib boqlagan qolda kichiklashtirib ishlatadilar.

Mo`yqalam turlari:

Mo`yqalam – naqshlarning zaminlarini, shakl yuzalarini, gul, novda elementlarini bo`yashda ishlatiladi (9,10-nomerli).

Obiqalam – naqqoshlikda obi tortish naqsh yo`llariga suv tortish degan ma'noni anglatadi. Obi mo`yqalam yakka bandli tanob chiziqlarini oq bo`yoqliqlar bilan chizishda va mayda gul shakllarini ranglashda ishlatiladi.

Pardozqalam – gul qalam, tarqil qalam, mayda qillik mo`yqalam bo`lib, gul novda, barg va boshqa shakllarni nozik chiziqlar bilan chizilib, tarqil berishda ishlatiladi. (1,2-nomerli)

Chakma qalam – naqshlardagi chegara mazmunidagi bo`yalgan qora chiziqlar ustiga qo`yiluvchi to`rtko`z chakma tomchilarini berishda ishlatiladi.

Chakma qalamni cho`pdan, uchi gugurt cho`pidan ingichkaroq yo`nib yasaladi. To`rtko`z chakma tomchilarini uchi to`mtiqroq mayda mo`yqalamlar yordamida qo`ysa qam bo`ladi.

Mo`yqalamlarning yaxshi saqlanishi uchun ularni ishlatib bo`lingach yaxshilab yuvilib qalamdonga yoki maxsus tirgakka qo`yiladi.

Belcha (shpatel) – buyum yoki naqsh chiziluvchi biron-bir satq yuzasini maxsus qorishma surtib silliqlashda ishlatiladi. Belchalar katta o`rtacha va kichik turlardan iborat bo`ladi.

Bo`yoq turlari:

Naqshlarni bo`yashda moyli tempera va asosan suvli bo`yoqlardan keng foydalaniladi. Suvli bo`yoqlarga guash, akvarel, emulsiya, kukun qolidagi quruq bo`yoqlar kiradi.

Naqqoshlikda eng ko`p ishlatiladigan oq rang tusi bo`lib, u boshqa bo`yoq turlari bilan aralashtirilib ishlatiladi.

qoqozlar – naqqoshlikda oq chizma qoqozi kalka va millimetrovka qoqozlaridan foydalaniladi. Naqsh chizishning boshlanqich davrlarida katak daftari va chizmachilik albomlaridan foydalaniladi.

Katta naqsh eskizlarini tayyorlashda millimetrovka qoqozi ishlatiladi. Bu kabi eskizlardan kalka-shaffof (xitoy) qoqoziga nusxa olinib ulgi (trafaret) tayyorlanadi.

qalam va o`chirgich – naqsh chizmalarini chiroyli va ravon chizilishida katta aqamiyatga ega. Chizganda va o`chirganda qoqoz yuzasini titilib ketmasligi uchun sifatli o`rtacha yumshoqlikdagi qalam va o`chirgichlardan foydalanish kerak. Titilib ketgan qoqoz yuzalariga bo`yoq tuslarini berish, sifatini buzadi. Albatta chizmalarni qoralama eskizlar yordamida bajarib, bo`yab pardoqlash uchun toza qoqozga nusxa ko`chirib ishlangani ma`qul. qalam bilan naqsh chizishda aniqlik bilan chizish kerak.

Sirkul (pargor) – aylanalar ishtirokidagi oddiy va murakkab geometrik naqshlarni chizishda ishlatiladi.

Aylana-panjarasimon naqshlarni ko`proq chizuvchi ustalarni amaliy san`atda pargori ustalar deb atashadi.

Nina-shaffof qoqoziga chizilgan naqsh nusxalarini teshib axtalar tayyorlashda qo`l keladi.

Pista ko`mir chala yongan yoqoch bo`laklari bo`lib, undan xoka tayyorlanadi. Xokani axta (trafaret) ustidan yurgizib nusxa tushiriladi.

Jilvir qoqoz. Jilvir qoqoz yoqoch buyumlarini naqshlashga tayyorlashda ularni silliqlash uchun ishlatiladi.

Tilla va kumush qallar-sariq, jez va alyuminning kukunlari bo`lib, yoqoch muymularini naqshlashda umumiy grunt vazifasida berilib, yoqoch buyumlarini naqshlashda umumiy grunt vazifasida berilib qam ishlanadi. Naqshlar bunday usulda ishlanganda qallangan buyum ustiga to`qridan-to`qri naqsh kompozitsiyasi tushirilib siyoq-qalam tortiladi. Naqshning qo`sh bandlari gul, novda va ayrim qoshiyalarni mana shu qaldagi fonda qoldirilishi mumkin.

Naqshlarni bunday usulda ishlash qadimdan qo`llanib kelinadi.

Tilla va kumush qallarni daraxt va duradgorlik elimlariga qorilgan. qozirda ularni PVA kleyiga qorish mumkin.

Shpaklyovka – yuzalarni naqshlashdan oldin sirtini tekislash uchun suriladigan quyuq massa. Shpaklyovka tayyorlash uchun duradgorlik elimi, mayda bo`r (mel), alif moy kerak bo`ladi.

Tayanch tushunchalar:

1. Akvarel – Lotincha onson yuviladigan elimli bo`yoq
2. Eskiz – boshlanqich qoralama ish
3. Axta – nusxa ko`chirish uchun igna bilan teshib tayyorlangan shaffof qoqozi, shablon.
4. Elim – Kley, shirach.

Savollar:

Naqqoshlikda ishlatiladigan xom ashyolarga nimalar kiradi?

Mo`y qalamlarning qanday turlari bor?

Xoka qanday tayyorlanadi?

Axta qanday tayyorlanadi?

Eng sodda naqsh elementlarini chizish.

Naqsh – o`zbek xalq amaliy bezak san'atining tarkibiy qismi bo`lib, ramziy ma'nolari, tabiiy shakl va ranglar jozibasi bilan go`zal.

Insoniyat qadimdan turar joylarni, uy-ro`zqor buyumlari va boshqa shu kabi amaliy san'at namunalarini bezashda, nafis naqsh tasvirlaridan keng foydalanib kelmoqda. Shu qatori u o`z qayoti bilan boqliq bo`lgan yon-atrofidagi barcha inshoot va jiqozlarni ona tabiat go`zalligi bilan uyqunlashuvi orzusida yashab, ijod qiladi.

Xo`sh, naqshning o`zi nimaq Uning qanday turlari mavjudq Naqsh elementlarini qanday qosil qilinadiq

Naqsh so`zi arabcha – tasvir, gul degan ma'noni anglatadi. U tabiatda uchrovchi o`simlik parranda, qayvonot dunyosi va turli geometrik shakllarning eng sodda ko`rinishlarda takrorlanib keluvchi tasviri ya'ni bezakdir.

O`zbek xalq amaliy san'atining barcha turlari, jumladan naqqoshlik, ganch va yoqoch o`ymakorligi, kandakorlik kabilar uchun naqsh elementlarining chizilishi o`xshash ko`rinsada, bajarilishi, texnologiyasi va pardoqlash usullari turlichadir. Masalan: Ganchkorlik va yoqoch o`ymakorligida naqshlar o`yib, naqqoshlikda chizib, kashtachilikda chok yordamida, misgarlikda zarb bilan, zardo`zlikda qadab va shunga o`xshash usullar yordamida naqsh solinadi.

Naqshlar o`simliksimon geometrik, murakkab deb ataluvchi turlarga bo`linib ustalar tilida ko`pincha islmiy, giriq va gulli giriq (aralash) kabi iboralarda qam uchraydi.

O`simliksimon naqshlar asosan gul novda, kurtak, barg, quncha kabi elementlarning o`zaro ma'lum tartibda boqlanib tuzilishidir. Islmiy naqshlar tabiatan novda elementlarining bir tomonlama qarakatlanib o`suvchanligini anglatish bois yuguruvchi nomiga qam ega. Jumladan majnuntol, chirmovuy kabi o`simlik elementlari aks ettirilgan naqshlarni kuzatar ekanmiz, ko`z ilqamas jimjimali novda yo`llari tabiatan bir tomonga xarakatlanib chizilganligini yaqqol sezamiz.

O`simliksimon naqshlar yakka (bir) va qo`sh (ikki) bandli novda ko`rinishlarida ishlanadi. Ularga misol qilib: ruta xoshiya, raftor, namoyon, meqrob, turunj, munabbat va xokazo kabi naqsh namunalarini olish mumkin.

Giriq naqshi chigal, tugun degan ma'noni anglatib, to'qri chiziqlarning o'zaro kesishuvi natijasida geometrik shakllarni qosil qiladi.

Giriq naqshlari qam islimiy naqsh turlari singari ma'lum taqsim (rapport) bo'laklardan iborat bo'lib, aloqida tuzilishlarga ega bo'ladi. Giriq naqshlari panjara-to'siq ma'nosini qam anglatib to'r kataklari yordamida tez va onson chiziladi. Panjara naqshlari ayniqsa pargori uslubida, turli o'ymakorlik san'atlarida qam qo'llaniladi. (15-rasm).

Gulli giriq deb qam ataluvchi murakkab naqshlar o'simliksimon va geometrik naqsh turlarining o'zaro birikishidan qosil bo'ladi.

Ma'lumki qar bir naqsh namunasi o'ziga xos naqsh elementlarini yiqindisidan iborat. Naqsh elementlariga asos qilinib, tabiatda uchrovchi o'simlik dunyosi, qayvonot olami va turli geometrik shakllarning eng sodda ko'rinishlaridagi "stillashtirilgan" qolatlari olinadi. Bunda tanlangan shakl ko'rinishini naqsh kompozitsiyasi tarkibiga qo'shishi mumkin bo'lgan bezak shakliga keltiriladi. (rasm-16)

Naqshda elementlarning o'zaro birikib borishi, muttanosib boqlanishlari naqshning butun bir yaxlitligini tashkil etadi.. Naqsh chizishni o'rganishda dastlab quyidagi shakllar chizib o'rganiladi:

barglar (barg elementlarini chizish)

gullar (gul elementlarini chizish)

novdalar (novda elementlarini chizish)

boqlam va sirtmoq (ularni elementlarini chizish)

marqula va kurtak (uning elementlarini chizish)

madoqil elementlarini chizish

gajak va jingalak elementlarini chizish

bofta va shkufta elementlarini chizish (17-rasm. 1,2,3,4,5,6,7,8)

Barglar islimiy naqsh elementlari sirasiga kirganligi sababli nozik, nafis ko'rinishlarda tasvirlanadi. Naqqoshlar tol, anor, xurmo, bodom, sambit, xina atirgul, uzum va shu kabilar barglarini stilizatsiyalashtirib, naqsh kompozitsiyalarini tuzishda qadimdan foydalanib kelganlar. Barglar oddiy va murakkab turlarga bo'linadi: Oddiy barglar-bodom bargi, arra tishli va to'lqinsimon barg ko'rinishlarida uchraydi.

Gullar-islimiy naqsh elementi bo'lib, naqshlarga tarqil pardozi berilganidan so'ng yanada ko'rk va xusn baqishlaydi. Gul elementlari asosan naqsh shakllarining markaziy qismlariga joylashtiriladi. Gullarning qam beqisob turlari mavjud bo'lib, o'ziga xos nomlar bilan ataladi. Gul turlariga oddiy va murakkab ko'rinishdagi oygul, lola, paxtagul, chinnigul, pistagul, ko'vachagul, karnaygul, safsargul, atirgul, nargizgul va boshqa gul turlari kiradi.

Novda - o'simliksimon naqsh elementi sirasiga kiradi. U gul, barg va quncha kabi boshqa elementlarini o'zaro boqlab biriktirib to'ldiradi. Namoyon ruta, morpech, munabbat turunj va turli murakkab naqsh namunalaridan novda elementlari yakka va qo'sh bandlarda uchraydi.

Boqlam va sirtmoqlar islimiy naqsh elementlari. Novda va ramka shakllariga xos boqlovchi oddiy arqon kurtak va sirtmoq boqlami turlarini eslatadi .

Tanab-naqsh namunalaridagi asosiy shakl yo'llarini yasaydi. Bunday shakl nomlari meqrob, modoqil, bodom, qalampir, gardish va shu kabilar bilan ataladi.

Tanob bafta, shkufta, boqlam elementlari bilan boqlanadi.

Marqula elementi ayrim novda va tanob shakllarining tugallanishini bildiruvchi qo'sh chiziqli gajak, marqula naqsh kompozitsiyalarida kurtak elementlari bilan birin-ketin goqida o'rindosh sifatida qam uchraydi.

Kurtak elementi asosan bodom, qalampir, tirnoq ko'rinishlariga ega. Marqula va kurtak elementlari novda, tanob, yasovchi ko'rinishlarini boyitadi.

Madoqil-islmiy naqsh elementi madoqil lola, tumor, uchbarg ko'rinishlarini eslatuvchi shakllar misolida uchraydi. Madoqil meqrob namoyon naqshlarining yuqori qismlariga xos elementdir.

Gajak va jingalak-islmiy naqsh elementi. Tabiatda uchraydigan uzum, karnaygul, pechak o't novdalarini stilizatsiyalashtirilgan qoldagi ko'rinishlaridir. Gajak va jingalak elementlari namoyon, guldasta va islmiy naqsh birikmalarida uchraydi.

Bofta islmiy va murakkab naqshlar elementi. Naqshdagi patnis tanob, meqrob, savat ko'rinishigagi ramkalarni yurak shaklidagi elementlari bilan boqlaydi. Bafta naqshlarda boqlovchi elementlar tarkibiga kiradi. Bofta islmiy ruta va giriqli qoshiya naqshlarining qam o'ziga xos elementlaridan biridir.

Shkufta – islmiy naqsh elementi, qisqacha shkuft deb qam ataladi. Shkufta asosiy shakl yasovchi elementlarni kurtak-gajak ko'rinishlarida o'zaro boqlaydi. Naqshlarda shkufta va bafta elementlari to'q ranglarda bo'ladi.

Naqqosh tabiiy shakllarni stillashtirib – qayta ishlar ekan u element va rang tuslariga oid ramziylik falsafasini qam keng yoritib berishga intiladi.

“Ota-bobolarimiz qadimiy obidalarini nafis naqshlar bilan bezar ekanlar, zavq olish bilan bir qatorda ular orqali o'z orzu-umidlarini, muqabbatlarini, tilaklarini kuylaganlar. Naqqosh ustalar inson ruqiyatini juda chuqur va qar taraflama o'rganib, uylarini ajoyib naqshu nigorlar bilan bezaganlar.

Naqshlardagi mazmunlarni anglash uchun naqshning qar bir elementi va ranglarini ramziy alifbosini o'rganish kerak.

Ramz nima o'ziq

Ramz arabcha “ishora qilmoq” so'zidan olingan. Ramziylik olam va odam ruqiyati, tabiat, voqelik, qayot falsafasini jonli chiziqlar, ranglar orqali tasvirlashdir. Naqsh elementlarining ramziy ma'nolari.

Teng tomonli uchburchak-tik turgan qolati qayotning boshlanishi. Teskari turgan qolati esa qayotning oxirini bildiradi.

To'qri to'rtburchak – ishonch.

Romb – ayol, ya'ni yor ramzi serfarzandlik.

Yarim aylana – baxt.

quyosh – qayot ramzi.

Bulut olov, - qoliblik ramzi.

Bodom – baxt-iqbol.

Barg – baqorgi uyqonish.

Zirk guli (gulsafsar) – osoyishtalik va umr uzoqligi.

Anor – ezgulik, to'qchilik.

Oygul – baxt-iqbol ramzi.

Olma – munabbat ramzi.

Isiriq – yomon ko`zdan asrash ramzi.

Atirgul – go`zallik ramzi.

Sher – mardlik, adolat va kuchlilik ramzi.

Bulbul – sadoqat.

Xumo – baxt keltiruvchi qush.

Boshqush – baxtsizlik, vayronalik.

Baliq – mashxurlik ramzi.

Oq kabutar – tinchlik.

Oxu – go`zallik, noziklik

Tayanch tushunchalar:

1. Islimiy – o`simliksimon naqsh turlari

2. Pechak o`t – chirmavuq

3. Morpech – ilon izi naqsh turlari

4. Gardish – aylana shakli

Savollar:

Naqsh va uning turlarini ayting.

Naqsh elementlarining nomlanishini ayting.

Ramziylik nimaq

Naqsh elementlarining ramziy ma'nolarini ayting.

Oddiy naqsh namunalarini qalamda chizish

Oddiy naqsh namunalarini o`rganishda, o`zbek xalq ustalari qadimdan qo`llab kelayotgan naqsh elementlarini yoddan chizish, stilizatsiya orqali yangi naqsh elementlarini qosil qilib ular ishtirokida kompozitsiyalar tuzish maqsadga muvofiqdir.

“qar bir insonning o`z ismi bo`lganidek, qar bir naqshning o`ziga xos nomlari bo`ladi. Naqshning nomlanishi uning xarakterli o`rni bilan belgilanadi.

qar bir naqsh ma'lum qonuniyatlar asosida tuziladi va chiziladi. Naqshlarning o`ziga xos nomlari va ma'nosi bo`ladi.

qar qanday naqsh oddiy elementlarning ma'lum qoya, xarakter va vazifasiga muvofiq joylashtirilishi, o`zaro uyqunligi va muttanosibligi bilan qosil bo`ladi. Bu qisqacha kompozitsiya (mujassamot) deyiladi”. 1

Shuningdek naqsh chizishni barcha qonuniyatlarini yaxshi o`zlashtirib borishda, mavjud yo`l ichidagi o`nta oddiy naqsh namunasini aslidek yoddan chizib o`rganish kerak bo`ladi.

Oddiydan murakkablashib boruvchi mavjud o`nta qoshiyasimon naqsh namunalarini taniqli naqqosh ustozlarimiz tomonidan tuzilib, nomlangan deyishadi. Aytishlaricha 1934 yili Toshkentda ochilgan Badiiy o`quv ishlab chiqarish kombinatining naqqoshlik bo`limi o`qituvchisi usta Olimjon qosimjonov va bir-oz keyinroq, Jalil Xakimovlar, boshlanqich dars mashqulotlarni to`rtta naqsh namunasi yordamida o`rgatar ekanlar.

Ayrim taxminlarga ko'ra bu naqsh namunalarini yuqorida nomlari zikr etilgan ustalarning o'zlari yaratganlar. Keyinchalik usta Jalil Xakimovning, birinchi shogirdlaridan bo'lmish moqir pedagog naqqosh usta Maqmur To'raev oddiy naqsh namunalarining yana qo'shimcha oltita nusxasini yaratib, nomlagan.

S.S.Bulatov "Ganchkorlik" 5sinflar uchun qo'llanma. T. "O'qituvchi" 1997 y

Mavjud o'nta oddiy naqsh namunalarini boshqa o'ymakor ustalar, yoqoch va ganch o'ymakorliklariga oid, o'yish jarayonlariga mos ravishda, qo'shbandli naqsh qolatlarida chizganlar. Oddiy naqsh namunalarining nomlanishi va chizilishi tartibi quyidagicha:

"Bodom guli" (1 gul)

"Yak raftor" (2 gul)

"Bargli raftor" (3 gul)

"Bargli islimgi" (4 gul)

"Aylana shukuftali islimgi" (5 gul)

"Meqrob islimgi" (6 gul)

"Islimgi bafta" (7 gul)

"qo'sh meqrobli islimgi" (8 gul)

"Patnisgul islimgi" (9 gul)

"Islimgi shukufta" (10 gul). (18-rasm. a, b, v, g, d, y, yo, k)

Biz dastlab oddiy naqsh namunalarini katak daftariga bosqichma-bosqich chizishni mashq qilishimiz kerak. Ma'lum tajribaga ega bo'lganimizdan so'ng, mazkur naqshlarni rasm daftariga ikki nusxada qalamda va bo'yash uchun aloqida tarzda chizamiz.

Oddiy va boshqa naqshlarning mukammal tuzilishi jiqlariga nazar tashlasak, ulardagi shakl yasovchi asosiy yo'l qarakatlarini yoki to'ldiruvchi gul, novda elementlarining qar qaysisi o'z qolicha kompozitsion echimlardan iborat. Misol, "qo'sh meqrobli islimgi". naqshda meqrob shaklimiz yakka bandli shakl yasovchi vazifasini o'taydi va gul novda, kurtak elementlari esa naqshning zaminini to'ldirib turadi. Meqrob shakli o'z qolicha novda gul boqlanishlari bilan aloqida naqsh tasvirlarini anglatishi mumkin.

Mashq. Oddiy naqsh namunalarini chizishga doir mashqlar.

Yuqorida aytib o'tilgan o'nta gulni qalamda chizishni mashq qilamiz.

Bu mashqlarni bajarish uchun katak daftar yoki rasm daftar, qora qalam, chizqich kerak bo'ladi. Naqsh o'lchamlariga aqamiyat bergan qolda qalamni engil, bosmasdan chizish kerak.

1 – gul. "Bodom guli" ni qalamda katak daftarida quyidagi bosqichda chizamiz. Chizishda ritm va simmetriyaga rioya qiling.

1 – bosqich. Ikki parallel chiziq chizilib, ularning oraliqi teng bo'laklarga bo'linadi. Katak - kvadratlarga diogonal o'tkaziladi. Bularning qammasi ingichka chiziqlar asosida bajariladi.

2 – bosqich. Ikki kvadrat oraliqiga yarim aylana chizib chiqiladi.

3 – bosqich. Yarim aylana shakllari pastki tomonlarga qam ishkombi ko'rinishiga chiziladi.

4 – bosqich. Ikkala bargning pastki va ustki tomonlaridan kurtaklar chiziladi. qolgan 9 naqsh gullarini shu kabi bosqichlar asosida chizib oling. Naqshlarni bir necha marotaba takroran nafis va ravon chizib o`rganing.

Tayanch tushunchalar:

1. Stilizatsiya – qayta ishlash , umumiyashtirish
2. qo`shband – ikki bandli
3. Band – novda, o`simlik poyasi
4. Shkufta – boqlovchi element

Ritm – Davriy takrorlanish

Savollar:

Oddiy naqsh namularining nomlarini ayting.

“Yak raftor” so`zining ma'nosi nimaq

Oddiy naqsh namunalarini chizish bosqichlarini ayting.

“Islimi bofta” so`zining ma'nosi nimaq

Rangshunoslik texnologiyasi va ranglarning naqqoshlikda tutgan o`rni

Ranglarning kishi ruqiyatiga ta'siri o`ziga xosdir.

Ranglarni tabiatda insonlarning o`zlari tanlaydilar. Rang tuslari orqali kishilarning xarakteri kayfiyati va boshqa xususiyatlarini belgilash mumkin. Tabiatan issiq rang tuslarini yoqtiruvchi kishilar jo`shqin to`pori, qiziqqon xarakter egalari sanalsa – sovuq rang ixlosmandlari aksincha muloyim, bosiq cheqrali kishilardir. Ranglarning inson ruqiy olamiga ta'sirini ko`rib chiqaylik:

Yashil rang tinchlantiradi.

Sariq rang tetiklashtiradi.

qizil rang kayfiyatni ko`taradi.

To`q qavo rang ishtaqa ochadi.

Zarqaldoq rang e'tiborni tortadi.

Ranglar mazmuni

Yashil rang – ona tabiat ramzi.

Ko`k rang – moviy osmon.

qizil rang – qalaba, shodlik.

Sariq rang – muqaddaslik.

qora rang – motam.

zangori – oliy e'tiqod.

Oq rang – tozalik, baxt va omad ramzi.

Naqqoshlikda kompozitsiya qonuniyatlaridan tashqari uni bo`yashda qo`llaniladigan bo`yoq turlari, ularning o`ziga xos xususiyatlari, rang koloriti, qamoqanglik va shu kabilar muqim aqamiyatga ega.

Xalq ustalari tomonidan yaratilgan amaliy san'at namunalarini kuzatar ekanmiz, ular biron-bir rang tuslari ta'siriga ya'ni rang kaloritiga bo`ysundirilganini ko`ramiz. Shunga asosan qavorang, yashil rang, jigar rang va shu kabilar muqitiga xos naqsh kompozitsiyalari ishlanadi.

Mo'jaz bezatilgan buyumlardan tortib katta-katta bino va inshootlar asosan rang va chizgilar jilosida nechoqlik nafis va uluqvor ko'rinadi.

qar bir voqa va naqqoshlik maktablarining o'ziga xos rang kaloritrari mavjud bo'lib, Xorazm naqqoshlari qavo rang, qo'qon ustalari qizil-zangori, Toshkent naqqoshlari esa to'ti yoyi va och jigar rang tuslarida ijod qiladilar.

Albatta naqqoshlik san'atida oddiy chiziqlar moqiyatini rang tuslari ochib beradi. Naqshlarni bo'yashda zamin va shakl oraliqlariga to'q rang, gul novda va boshqa elementlariga och ranglar beriladi. Ranglash bosqichlarida iliq va issiq ranglar aralash qo'llanilmaydi. Aksincha, naqsh namunalarining umumiy talqinlariga e'tibor beriladi. Ma'lumki, iliq ranglar tarkibiga: qizil, qirmizi, gulnor, sariq, zarqaldoq ranglar kiradi. Bu kabi ranglar issiq qavo, quyosh taftini, sovuq ranglarga esa salqinlik, suv, muz qolatini anglatuvchilar kiradi. Yashil ranglar iliq-issiq ranglardir.

Atrof-muqitdagi narsalar tushayotgan yoruqlik ta'siri ostida o'zlarining rang tuslarini tez-tez o'zgartirib turadi. Masalan, quyosh nuri yon tomondan yoritib turgan maysalarning rangi sarqish-yashil ko'rinishda bo'lsa, xuddi shu maysaning soyada turganlari bir oz to'qroq yashil rangda ko'rinadi. Naqqoshlikda qam ranglarning ana shu xususiyatlarini qisobga olgan qolda ish ko'rish lozim bo'ladi. Agarda ishlanadigan naqsh yoruqroq joyga qo'yiladigan yoki ishlanadigan bo'lsa, rang tuslarini bir oz to'qroq olish mumkin. Aksincha, bir oz yoruqlik nurlari kamroq tushadigan erlarga joylashtiriladigan bo'lsa yoruqroq ko'rinishdagi rang tuslaridan foydalaniladi.

Naqqoshlikda suv va moybo'yoqlardan keng ko'lamda foydalaniladi. Bu esa o'z navbatida rangshunoslik borasida qam kerakli bilim va amaliy malakalarga ega bo'lishlari lozimligini taqozo etadi.

Tayyor naqsh namunalarini bo'yashda bir rangning bir necha qil tuslari qo'llaniladi. Bunda oq bo'yoq asosiy o'rinni egallaydi. Akvarel bo'yoqlari bilan qoqozga ishlangan naqshlarni bo'yayotganda esa suv-rang tusini ochlashtiruvchi vosita sifatida katta aqamiyatga egadir.

Shuni esda tutish lozimki, ayrim bo'yoqlarni bir-birlari bilan aralashtirishda ba'zi bir eqtiyot choralari ko'rish lozim bo'ladi. Chunki, to'q rang tusiga ega bo'lgan bo'yoq tarkibiga boshqa rang aralashtirilsa uning tusi qam to'qlashadi. Bu esa o'z navbatida rang tusining tiniqlik darajasiga ta'sir etadi. Ayniqsa, moy bo'yoqlarida ishlangan naqshlarning tuslari keyinchalik to'qlashib, qorayib ketishga moyil bo'ladi. Agarda naqshlar uzoq vaqt saqlash uchun mo'ljallangan bo'lsa ularni iloji boricha ochiq rang tuslarida bo'yash tavsiya etiladi. Umuman olganda naqsh sirtiga iloji boricha quyosh nuri tushmaydigan bo'lishi lozim. Shuningdek, nam qavo yoki suv tegishi naqshning uzoq muddatga saqlanishi uchun jiddiy to'siq bo'lishi mumkin. Umuman olganda badiiy naqqoshlikda ana shu sharoitlarni qisobga olish kerak bo'ladi.

Badiiy naqqoshlikda quyidagi ranglar va ularning tuslaridan keng ko'lamda foydalaniladi:

Zangori ranglar va ularning tuslari (och zangori, zangori, to'q zangori, och qavo rang, qavo rang, to'q qavo rang, moviy ko'k).

Sariq ranglar va ularning tuslari (och sariq, sariq, to'q sariq sarqish, limonli sariq, kadmiyli sariq, sarqish zarqaldoq).

qizil ranglar va ularning tushlari (och qizil, qizil, to`q qizil, och va to`q qirmizi, qirmizi, alvon rang, och va to`q zarqaldoq, zarqaldoq ranglar va boshqalar).

Yashil rang va ularning tushlari (och va to`q yashil, yashil, sarqish yashil, to`tyoyi (to`taki), zaynovi (chiroyli o`tkir rang yashil), zumrad rang, ko`kish yashil.

Binafsha rang va ularning tushlari (och va to`q binafsha , binafsha siyoq rang, ko`kish binafsha qizqish binafsha va shu kabilar).

Jigar ranglar va ularning tushlari (och va to`q jigar rang, jigar rang, qizqish va sarqish jigar rang, qoramtir jigar rang va boshqalar).

qora rang va uning tushlari (och va to`q qora, qora och va to`q kul rang va shu kabilar).

Yuqorida ko`rsatib o`tilgan ranglar va ularning tushlari ko`pincha badiiy naqsh koloritini belgilashda katta o`rinni egallaydi. Shunga ko`ra rang muqiti biror bir aniq rang tusi koloritiga bo`ysundiriladi. Masalan jigar rang, qavo rang, sarqish yoki qizqish ranglar muqitida ishlangan naqsh kompozitsiyalari shular jumlasidandir.

Tayanch tushunchalar:

1. Kolorit – rang
2. Zangori – to`q xavorang
3. To`ti yoyi – sarqish xavorang va yashil ranglar aralashmasidagi rang tusi
4. Zarqaldoq – qizil, sariq rang tushlari aralashmasi .
5. Moviy – xavo rang
6. qirmizi – to`q qizil rang

Savollar:

Ranglarning kishi ruqiyatiga ta'siri qaqida nimalarni bilasizq

Ranglar mazmunini ayting.

Rang tushlarining qadimiy nomlarini ayting

Issiq va sovuq ranglarga misollar keltiring

Oddiy naqsh namunalarini bo`yash va pardoqlash.

Naqsh rang bilan jozibalidir. Naqsh elementlarining ko`zga yaqqol tashlanishi, naqsh va zamin yuzalarining qamoqangligi va o`ziga xos ramziylikni kashf etuvchi xususiyatlarini, albatta rang tushlarisiz tasavvur etish qiyin.

naqshda rang uyqunligiga erishish katta san'atdir. Rang uyqunligi deb ma'lum bir yuzadagi turli ranglarning qaysi tomonlari bilandir o`zaro mos kelishiga aytiladi. Rang uyqunligini ko`ra bilish va yarata olish uchun qaysi rangni qanday rang bilan aralashtirish mumkin, uni qaysinisi bilan aralashtirib bo`lmasligini, qaysi ranglar yonma-yon kelsa, rang uyqunligi paydo bo`lishini bilish kerak. Ranglar uyqunligi to`qri topilsa, mavjud barcha ranglarni qo`llash imkoniyati keskin ortadi, san'atkor ranglar yordamida mo`jizalar yaratadi

Xalq ustalarining ijodiy ishlarini qaysi naqqoshlik maktabiga mansub ekanligini naqsh kompozitsiyasi va rang tushlari orqali tezda aniqlab olish mumkin. Masalan: Xorazm naqshlarida qavo rang yashil tushlarni ko`plab uchratish mumkin. Naqsh elementlari esa spiralsimon islmiy naqshlarni tashkil etadi. Farqona uslubi esa yashil ko`k, qizil rang tushlarining bir oz to`qroq darajada aralash uyqunlashuvchi

bilan xarakterlidir. Toshkent naqshlari och yashil – qavo rang, to`ti yoyi qamda och jigar rang tuslarda tovlanadi.

Naqsh elementlarini Ovro`po bezakchilik tuslariga xos oltinsimon jigar rang koloritlarida turlash usullarini birinchi bo`lib naqqoshlik san'atiga usta Toir To`xtaqo`jaev kiritgan .

Moqir pedagog naqqosh usta Maqmur To`raev o`z ustozlari J.Xakimov va T.To`xtaqo`jaevlarni xotirlab shunday deydilar:

“Naqqoshlik san'atini seqirgarlik san'atiga qiyosligim keladi. Naqqosh turli rang tuslari orqali naqshdagi jonsiz chiziqlarni kuylata oladi. Ustozlarim Jalil Xakimov va Toir To`xtaqo`jaevning ijodlarini olaylik. Jalil Xakimovning ijodiy uslublarini mumtoz klassik yo`nalish deb olsak, Toir akaning naqshlarida lirikani qis qiladi kishi”.

Naqqoshlikda ranglar naqsh tuzilishi va uslublariga xos ravishda tovlanadi. Shuningdek, naqsh ishlanadigan buyum yoki yuzaning maqsad-vazifalari, qajmli, balandligi va kompozitsion echimlari aloqida e'tiborga olinadi. Yangi naqsh kompozitsiyalarini tuzish jarayonlarida ustalar (ayniqsa bino bezaklari) masofani ranglash va pardozlash bosqichlarini qam qisobga oladilar. Bu esa naqshdagi rang tuslarining teng tarqalishi – zamin shakl va gul elementlarining oraliqlaridan yaxshi ko`rinishiga sabab bo`ladi.

Ma'lumki naqshda qar bir element shakl va rang tuslarining o`z nomlari, ramziy ma'nolari mavjud. Naqshlarni ranglash va pardozlash bilan ularning go`zalligini, mazmun va ma'nolari unsiz tovushlar orqali ifodalanadi. Naqshlarni ranglash bosqichlarida zamin shakl, gul, novda, barg kabi elementlar asosan bitta rang koloritiga bo`ysungan qolda turlanadi. Naqshni ranglash bosqichlari quyidagicha:

Naqshning zaminini (tagini) ranglash.

Naqshdagi shakl oralarini ranglash.

Naqshning gullari, barglari va bandlariga rang berish.

Naqshning shkufta va yo`l chiziqlarini ranglash.

Naqshga siyoq qalam va tarqil berish.

Naqshning oq bandlari va obisini tortish

Naqshlarga rang berishda qalamda chizilgan chiziqlarni berkitish, chala bo`yamaslikka aloqida e'tibor berish kerak. Naqsh ranglari bir-biri bilan tutashtirilgan qolda bo`yalmasa, siyoq qalamda berilgan pardoz ko`ngildagidek chiqmaydi. Natijada naqshning go`zalligi va chiroyiga putur etadi.

Naqshlarni asosan guash va akvarel bo`yoqlari yordamida bo`yash maqsadga muvofiqdir. Ranglarning xilma-xil tuslarini tayyorlashda guashning oq bo`yoqi etakchi vazifani o`taydi. Naqshni bo`yash uchun bo`yoqlar chinni yoki plastmassa idishchalarda tayyorlanadi. Ayniqsa, maxsus chiqarilgan kolerlarni bir biriga qorishtirishda yoqoch kurakchalardan foydalanish tavsiya etiladi. Bunda qar bir rang tusi uchun aloqida yoqoch kurakcha qo`llaniladi. Bu o`z navbatida bo`yoqlarni ifloslanib ketishdan saqlaydi. Tayyorlangan bo`yoq judayam suyuq bo`lsa, unda naqsh yuzasi bir tekisda bo`yalmaydi. Guash bo`yoqini qoqoz satqiga qalin va quyuq surtish mumkin emas. Chunki qalin bo`yoq qavati quriganidan so`ng , yorilib ko`chib ketadi.

Naqshning zamini – foni uchun rang tayyorlashda uning tusi bir oz to`qroq olinadi. Sababi, to`q rangli zaminda boshqa engil, ochiq tusdagi ranglar yanada tiniq va ravshan, go`zal bo`lib ko`rinadi. Naqshning shaklini ifodalovchi ko`rinishlarni ajratib bo`yashda o`rtacha to`qlikdagi yoki ochroq tusdagi ranglardan foydalaniladi. Naqshdagi “Bofta” kabi boqlovchi elementlar to`q ranglar yordamida bo`yalsa, gul, quncha, barg elementlari esa och ranglarda tuslanadi.

Naqsh namunalarini bo`yashda asosan garmoniya, faktura va kontrastlikka e'tiborni qaratish lozim bo`ladi.

Garmoniya – grekcha so`zdan olingan bo`lib, munosiblik, boqliq bo`lish, eng go`zal boqlanish degan ma'nolarni anglatadi.

Faktura – lotincha so`z bo`lib, narsa yoki buyumning tuzilishi, ishlov berish demakdir.

Kontrast – fransuzcha so`z bo`lib, keskin farq, farqlanish ma'nosida qo`llaniladi. Naqshda ranglar kontrastini zamin va gul elementlarining tuslanishida kuzatish mumkin.

Naqshni bo`yashdan oldin tayyor bo`yoq oq qoqozga surtib, sinab ko`riladi. qorib tayyorlangan rang tusi talabga javob beradigan bo`lsagina, u bilan kerakli joylar bo`yab chiqiladi. Bunda naqsh namunasidagi mazkur rang tusi bilan bo`yaladigan qismlarga etadigan miqdorda bo`yoq tayyorlab olinadi. Agar bo`yoq etmay qolsa, keyingi tayyorlangan bo`yoq tusi boshqacha bo`lib qolishi mumkin. Natijada naqsh namunasining bir butun, yaxlit ko`rinishiga putur etadi.

Siyoq qalam – eng nozik qil qalam bo`lib, uning yordamida naqsh elementlarining atroflari bir xil qalinlikda ravon chizib chiqiladi. Siyoq so`zi – qora rang degan tushunchani anglatib, qora rangda naqsh elementlarining chetlarini qalamdek chizib chiqish demakdir.

Tarqil – gul, quncha, barg elementlarining turli xarakterlarini taroq sifat shakllar yordamida ochib berishdir. (19-rasm)

Tayanch tushunchalar:

Obi – Obi tortish, suv toritish. Naqsh chetlariga oq rangda chiziq tortish

Koler – ishlatish uchun tayyorlangan maxsus ranglar

Kolorit – rang tusi

Tush – Italyanacha suv bo`yoqi degani

Bofta – yurak shaklidagi boqlovchi element.

Savollar:

Rang uyqunligi nimaq

Naqqoshlik maktablarining ranglash uslublarini ayting

Oltinsimon-jigar rang tusi qaysi naqqoshlik maktabining uslubiga xos

Naqshlarni ranglash bosqichlari qandayq

Siyoq qalam va tarqil so`zlarini izoqlang

Naqsh kompozitsiyalari tuzilishining asoslari

Usta naqqosh, musavvir, shoir yoki sozanda biron-bir yangi asarni yaratar ekan, albatta tabiatdan ilqom oladi va undagi mavjud go`zallikni yanada jozibaliroq aks ettirishga qarakat qiladi. Ma'lumki, o`zbek xalq amaliy bezak san'atining qaysi bir

turi bo'lmasin uning zaminida naqsh elementlari – kompozitsiya asoslari yotadi. Mavjud naqsh elementlarini ma'lum qonun-qoidalarga amal qilingan qolda joylashtirish ya'ni kompozitsiya tuzish uziga xos bilim va malakaga ega bo'lishni talab etadi. Birgina “Bodom”, “qalampir” nusxalari shaklidan naqqoshlik, ganchkorlik, kulolchilik, kashtachilik, zardo'zlik kabi xalq amaliy san'atida turli-tuman o'ziga xos naqsh namunalarini yaratish mumkin.

“O'zbek xalq ustalari qadimdan qo'llab kelayotgan ko'plab naqshlar, tabiat qamda voqelikning shartli tasviri bo'lishiga qaramasdan, o'ziga xos qonun-qoidalarga ega. Bu qonun-qoidalar tabiatning o'zidan olingan. O'simliklar faqat bir tomonga qarab o'sadilar. Masalan, majnuntol xuddi pastga qarab teskari o'sayotgandek tuyuladi. Lekin, novdada barglar bo'lib, bir xil yo'nalishda davom etib keladi. Tabiatning bu qonuni naqshlarda qam o'z aksini topgandir. Usta chizadigan naqsh shunchaki qoqoz betini to'ldirish emas, balki ongli ravishda tabiat va badiiylik qonun-qoidalariga amal qilgan qolda manzara tasvirini chizishdan iborat”.

Kompozitsiya – lotincha so'z bo'lib, joylashtirish, qurish, tuzish degan ma'noni anglatadi. Bunda tanlangan naqsh namunasiga ko'ra uning elementlari qoqoz yuzasida bir-biriga boqliq qolda joylashib, yaxlit kompozitsiyani qosil qiladi.

Istalgan mavzu mazmuniga mos keladigan naqsh kompozitsiyalarini tuzishda avval ko'plab xomaki ishlar, eskizlar ishlanadi va ulardan eng chiroyli namunalar tanlab olinadi. Naqsh kompozitsiyalarini tuzishda elementlar o'rnini almashtirish, qo'shimcha elementlar kiritish orqali uning mazmunini yanada boyitish kabilarda qam muqim axamiyatga egadir. Naqsh mazmunini ifodalashda kompozitsiyaning asosiy qonuniyatlariga rioya qilish lozim. Bular kompozitsiyaning bir butunligi, elementlar, shakllar, ranglarning takrorlanishi va ular o'rtasidagi o'zaro boqliqlik, kompozitsiyaning tarkibiy qismi bo'lgan rang tuslarining ma'lum bir koloritga bo'ysundirishdan iborat.

Kompozitsiyada naqsh yaratishning shunday qoidasini simmetriya, assimetriya, ritm, markazni topish, stilizatsiya, muvozanat, elementlarning o'lchovi, shakli, rangi kabilarga rioya qilishni tashkil etadi va bunga qat'iy amal qilinadi.

Naqqoshlikda ko'proq quyidagilarga amal qilinadi:
naqsh namunalaridagi chiziqlar qarakatning stilistik birligiga erishish.

1. Bulatov S. S. O'zbek xalq amaliy bezak san'ati. Toshkent. Meqnat, 1991 yil 88-bet. Davriy takrorlanish.

Simmetrik joylashuv va ranglar mutanosibligini aniqlash.

Bular mustaqil naqsh chizish jarayonida uning qismlari o'rtasidagi boqliqlik, naqshdagi elementlarning o'q chiziqiga nisbatan teng ravishda

joylashuvi, rang tuslarining bir-biriga muvofiq ravishda naqsh sirtiga yoyilishi, turli gullar, novdalar va shu kabi shakllarning uzviy ritmik jiqatdan boqlanishi qamda shu kabilardan iborat.

Shuningdek, naqsh namunalarini tuzishda yana kompozitsiya tuzishning quyidagi asosiy qoida-qonuniyatlariga rioya qilinadi:

chiziladigan naqsh kompozitsiyasini shakl, o'lcham va taqsimlarini mo'ljalga olish.

Kompozitsiyaning yakka yoki qo'sh banddan iborat bo'lishligini nazarda tutgan qolda tanob (yasovchi) elementi shakllarini joylashtirish.

Kompozitsiyaga novda, barg, gul, shobarg va boshqa naqsh elementlarini kiritib mukamallashtirish.

Naqsh bandini bofta, shkufta elementlari bilan boqlab boyitish.

Kompozitsiyaning asosiy shakli (ramkasini) umumlashtirib va shu naqshni nomlash.

Kompozitsiyaning ma'no va maqsadini qisobga olgan qolda rang tuslarini aniqlash va boshqalar.

Naqsh kompozitsiyalarini tuzish jarayonlarida simmetriya, assimetriya, ritm, muvozanat, elementlarning o'zaro birikuvi, turlanishi kabi qoidalarga rioya etish bilan birga, tabiat go'zalligini chuqurroq qis etish, badiiy va ijodiy qobiliyatning rivojlanishi qam shakllanib boradi.

Simmetriya – tenglik degan ma'noni anglatadi. Bunda naqsh elementlari o'q chiziqining markazi atrofida bir xil o'lchamda joylashadi qamda bir butun yaxlit ko'rinishda chiziladi. Naqsh elementlarining simmetrik tuzilishi – “rapport” naqsh bo'laklari va bo'linish joylari esa “taqsim” deyiladi.

Yo'l ichiga chizilgan “qoshiya naqsh” lari simmetrik rapport tarzida davriy (ya'ni ritmik) takrorlanib keladi. “Rapport” naqsh elementlarining ma'lum tartib va oraliqda uzluksiz takrorlanib kelishini bildiradi.

Assimetriya – simmetriyaning teskarisi bo'lib, bunda kompozitsiyadagi muvozanat qonuniyatiga amal qilinmaydi. Naqsh elementlaridagi qarakat bir-biriga mutanosib ravishda joylashmaydi. Bunda naqsh elementlari o'q chiziqi va markaz kabi shartli belgilarga rioya qilinmagan qolda joylashtiriladi.

Assimetrik naqshlarni ko'proq navo qalam, vassa, tokcha, mavzuli pannolardan: majnuntol, anor guli, guldasta kompozitsiyalarida uchratish mumkin (19- rasm). Mustaqil ijod orqali yangi naqsh namunalari yaratilar ekan, ranglar jozibasi va yorqinligi qam aloqida qis etib boriladi.

Naqqoshlik, ganchkorlik, yoqoch o'ymakorligi va boshqa xalq amaliy bezak san'ati turlarida dastlab buyum yoki ma'lum bir yuzalarga ishlanadigan naqsh kompozitsiyasini dastlabki xomaki namunasi ishlanadi va u “naqsh chizgilari” deb ataladi. Bu chizgilar xarakter jihatidan rang va pardoqlash bosqichlarisiz ishlangan shunchaki qoralama eskizlarga qiyoslanadi.

Naqsh namunalarida yuza va shakl oraliqiga berilayotgan ranglar soni qanchalik ortsa, kompozitsiya yanada chiroy ochib, go'zallashib boradi. Naqshning shakl yasovchi yo'l elementlari va rang tuslari kompozitsiyaning nomlanishida katta aqamiyatga egadir. Mustaqil ijod orqali biz yangi naqsh namunalarini yaratar ekanmiz, ranglar jozibasi va yorqinligini qam aloqida qis eta boshlaymiz. Chunki, kompozitsiyaning mazmuni va ma'nolariga mos ranglarning o'zaro birikuvi, naqshning nafisligini oshiradi.

Tuzilgan kompozitsiyaning mazmunan boy, chiroyli tuzilishi, naqshning asosiy shakl chegarasi va ramkasiga qam boqliq. Kompozitsiya tuzishda dastlab o'lcham aniqlangach, naqshning asosiy shakli ramkaga olinadi. Naqsh ramkalarini tuzishda elementlar ko'rinishini yo'l aylana, chorsi va qokazo shakllarning ichiga joylashtiriladi. Masalan, meqrob, lola, patnis, ishkom, aylana meqrob elementlarini olsak. Bu oddiy naqsh elementlarini bosqichma-bosqich, yo'l, to'rtburchak va aylana

kabi shakllar ichiga joylashtirib, kompozitsiyalarni quyidagicha nomlashimiz mumkin:

meqrob ko`rinishigagi shakllar – “meqrob qoshiya”, “meqrob patnis”, “meqrob aylana”.

Lola ko`rinishigagi shakllar – “lola qoshiya”, “lola patnis”, “lola aylana”.

Patnis ko`rinishigagi shakllar – “patnis qoshiya”, “oddiy patnis”, “patnis aylana”.

Ishkom ko`rinishigagi shakllar – “ishkom qoshiya”, “ishkom patnis”, “aylana ishkomb”.

“aylana meqrob ko`rinishigagi shakllar – “aylana meqrobqoshiya”, “aylana meqrob patnis”, “aylana meqrob doira” naqsh kompozitsiyalari va boshqalar. (20-rasm).

yuqorida aytib o`tganimizdek, naqshlarni – shakl yasovchi elementlarning nomlari bilan atash mumkin. Masalan, “meqrob lola” – ko`rinishi ifodalangan yo`l ichidagi naqsh shakli odatda “qoshiya naqshlar” deb atalganligi sababli “meqrob qoshiya” deb nomlanadi. To`rtburchak shakldagi naqshlar patnisga o`xshash bo`lganligi sababli “meqrob patnis” shaklidagi naqsh kompozitsiyasini tashkil etadi va shunday nomlanadi. Aylana – gardish shaklidagi naqsh kompozitsiyasi esa “aylana meqrob” naqshi deya ataladi.

Ushbu naqsh shakllarini ixtiyoriy ravishda yakka (1), qush (2) va bir necha bandli ramka ko`rinishlarida chizish mumkin. Bunday turdagi ko`rinishlar “naqshlar rejasi” deb qam yuritiladi. Tuziladigan naqsh kompozitsiyasi naqsh elementlarini ana shu kabi turli qoliplar ichiga joylashtirib qosil qilinadi.

Naqsh kompozitsiyalarini tuzishni o`rganishda xalq ustalarining ijodiy ishlarini kuzatib, ulardan nusxalar ko`chiradilar. Shuningdek, turli muzeylar, uylar va ma'muriy binolarni ichki va tashqi tomonlarini bezashda qo`llanilgan naqshlar va ularning turlari bilan tanishtirib boriladi.

Naqsh elementlarini yangi nusxalarini yaratish, ularni yoddan chizish borasida tabiat qo`yniga sayoqatga chiqish va unda nazariy qamda amaliy bilim, malakalar asosida stillashtirish usullari bilan bevosita shuqullanish kerak. Yana ramziylik va qayta ishlashga doir maxsus ketma-ketlik asosida tuzilgan rangli yoki oq-qora fotosuratlardan foydalanish yaxshi natija beradi.

Boshlanqich sodda naqsh kompozitsiyalarini tuzishda dastlab buyum yoki yuza sirtini, uning o`ziga xos o`lchamlarini diqqat bilan ko`zdan kechirib naqsh shaklini “qayolan” tanlab olamiz. Albatta bu naqsh elementlari biz qachonlardir kuzatib yoki o`zlashtirib olgan naqsh bo`laklaridan iborat. Bunda biz fikr yuritishimiz orqali ish tajribalarimiz, tasavvur, shuningdek xotira zaqiralarimizda qanchalik ko`p naqsh elementlari mavjud bo`lsa, shuncha ko`p ajoyib naqshlar tuzishimiz mumkin bo`ladi.

Tuzilajak naqsh kompozitsiyalari 2G`1, 4G`2, 6G`1 va xokazo bo`laklar (taqsim) asosida tuzilib, uning nusxasi maxsus usulda kerakli joylarga ko`chirilib tushiriladi. Bu usuldan foydalanish uzoq vaqtlar mobaynida naqqoshlar meqnatini ancha engillashtirib kelgan (21-rasm).

Sodda naqsh kompozitsiyasini ixtiyoriy ravishda quyidagicha tuzish mumkin: shakl yasovchi reja-qolip ramkasi 4G`1 nisbatda chizib olinadi. Ramka chiziqlari yakka, qo`sh va bir necha qo`shimcha chiziqlardan iborat bo`lishi mumkin. Patnis

ko`rinishigagi bu shaklga bafta va gajak elementlari ulanadi. Navbatdagi bosqich yakka yoki qo`sh bandli tanob yasovchisini topishdir. Tanob shakli meqrob va yurak shaklidan iborat bo`lishi mumkin. Mashqlar davomida chiziqlarning qarakati ravon bo`lishiga, shakl chiziqlarining silliq, sinmasdan chizilishiga aloqida e`tibor qaratiladi. Yakka band yo`lidan iborat tanob ayrisi shkufta elementi bilan boqlanadi (22-rasm). Endi yuza bo`shliqlariga gul, novda, barg va boshqa elementlarni bir-biriga boqlangan qolda joylashtirish rejalashtiriladi. Novda shakllar bo`yicha qarakatlantirilib chizib boriladi.(23-rasm.) Kompozitsiya tarkibidagi novdaning chizilishi gul va boshqa naqsh elementlarining bir-birlari bilan yaxlit, uzviy boqlanib ketishini ta'minlaydi. Naqsh namunasiga novda, gul va barg elementlarini joylashtirish, ya'ni ulash orqali kompozitsiya mazmuni tugal echimini topadi. (24-rasm). Mavjud naqsh kompozitsiyasini patnis ko`rinishigagi naqshlar turiga xos bo`lganligi sababli, "patnis islimi" deb atalishi mumkin (25-rasm).

Kompozitsiyaning rejasini tuzish va chizish jarayonida shakl va zamin bo`yicha tarqaluvchi ranglar va elementlarning o`zaro mutanosibligi qisobga olinishi shart. Buning uchun dastlab naqsh kompozitsiyasining qoralama nusxasi chizib olinadi. So`ng, ana shu qoralama asosida (lozim topilgan taqdirda ayirish o`zgartirishlar kiritish orqali) qar bir elementga aloqida ishlov berilgan qolda uning nusxasi kerakli joyga ko`chiriladi va yaxlit naqsh tuziladi.

Naqshda kompozitsiyalar asosan yakka va qo`sh bandli novdalar ishtirokida tuziladi. Yana bir boshqa naqsh kompozitsiyasini tuzish uchun meqrob ko`rinishigagi naqsh elementlarini tanlab olamiz. Mavjud meqrob elementini yo`l, to`rtburchak va aylana shakllari ichiga joylashtiramiz. Ushbu meqrob shakli kompozitsiyada yasovchi (asosiy shakl) vazifasini o`taydi. Navbatdagi chiziluvchi barcha naqsh elementlarini to`ldiruvchi elementlar deb atash mumkin. Chunki ular (novda, barg, gul, kurtak, shkufta va qokazo) naqsh yuzalarini to`ldirib turadilar. Endi meqrob ko`rinishigagi shakllarga novda qarakati kiritiladi. So`ngra, shakl yuzalariga mos ravishda lola guli qamda kurtak naqsh elementlarini chizamiz. Bunda o`ziga xos ko`rinishdagi yangi naqsh nusxalari qosil bo`ladi. Demak, kompozitsiyalar to`rt bosqichda, to`rtta naqsh elementi yordamida tuzildi. Ushbu naqsh kompozitsiyalarini yo`l ichiga tuzilganiga ko`ra "meqrob qoshiya", to`rtburchak shakliga "meqrobli patnis" va aylana uchun "meqrob aylana" naqshlari deb nomlanadi.

Mazkur namunalar asosida (26-rasm) Siz qam shunday naqsh kompozitsiyalarini tuzishni va chizishni mashq qiling. Berilgan namunalar tarkibidagi naqsh elementlarini boshqasi bilan almashtirib, o`zgacha naqsh tuzib ko`ring. Bunda qanday o`zgarishlar ro`y beradi. Yana qaysi naqsh kompozitsiyasiga o`zgartirishlar kiritish mumkin? Fikran naqsh kompozitsiyasi tarkibiga kiritilgan boshqa o`zgartirishlarni ko`z oldingizga keltiring. Bu o`z navbatida bo`ljak naqsh kompozitsiyasini qoqoz yuzasida to`qri joylashtirish qamda rang tuslarini tanlashda muqim aqamiyatga egadir. Ko`rsatilgan ikki, uch xil naqsh elementlarini tanlang va ulardan mustaqil ravishda yo`lsimon, to`qri to`rtburchak va doira naqsh kompozitsiyalarini tuzishni mashq qiling.

Tayanch tushunchalar.

Kompozitsiya – mujassamot, tuzish
Taqsim – bo`lak, rapport
Shobarg – Murakkab barg turlari
Yakka band - bir chiziqli novda
Xoshiya – ikki chiziqli oraliqiga chiziluvchi naqshlar
Ishkom – so`ri, uzumni boqlash uchun yasaluvchi yoy shaklidagi moslama.
Savollar:
Naqsh kompozitsiyalarini tuzishda qanday qoidalarga amal qilinadi.
Naqsh tuzish tartibini ayting
Simmetrik va assimmetrik nakshlar deb nimaga aytiladiq
Naqshlar qanday nomlanadiq
Sodda naqsh kompozitsiyasining tuzilish tartibi qandayq
Tanob xaqida tushincha bering.

Ashyolarga badiiy ishlov berish

Xalq amaliy bezak san'ati o`zining qadimiy va jozibadorligi bilan kishilar qalbidan joy olgan. Ayniqsa naqqoshlik san'ati an'analarga niqoyatda boy. Naqqosh ustalarning ish uslublari rang-barang va serqirraligi bilan ajralib turadi. Naqqosh o`z ishida ranglarning tabiiy jilosidan, bejirim shakllardan, material fakturasidan moqirlik bilan foydalanib, yorqin ifodalikka erishadi.

Insoniyat o`zi uchun zarur qisoblagan barcha kiyim-kechak, ro`zqor va uy-ro`zqor anjomlarini doimo takomillashtirib, bezatib keladi. Shu bilan birga, qar qanday badiiy bezatilgan buyum va jiqozlarning o`z bezatilish usullari, materiallarga ishlov berishdagi o`ziga xos bosqichlari mavjud. Bunday bezak va ishlov berib yasatilgan buyumlar kishilarga estetik zavq baqishlab, qayotga bo`lgan munabbatlarini yanada oshiradi.

Ustalarimiz tomonidan sayqal topayotgan zargarlik, pichoqchilik, kashtachilik, ganchkorlik, yoqoch o`ymakorlik buyumlari nafaqat bugunimiz, balki kelajak avlodlarimizning qam boyliklari, ma'naviy qadriyatlari qisoblanadi. An'anaviy o`zbek naqqoshligida nafaqat binolarni bezash, balki yoqochdan yasalgan buyumlarga ishlov berish qam yaxshi rivojlangan. Bularga mebellar, sovqabob buyumlar, musiqa asboblari va uy-ro`zqor buyumlari qam kiradi. Shuningdek, quticha, xontaxta, kursi, stol-stullar, tuzdon, non idishi, sabzi taxta, qoshiq, lagan, sandiq va xokazolar shular jumlasidandir.

Uy-ro`zqor buyumlari va jiqozlariga badiiy ishlov berish asosan ularga naqsh namunalarini tushirish, pardozlash kishidan anchagina malaka va ko`nikmalarga ega bo`lishni talab etadi. Zero, yoqoch buyumlarini naqshlashda xalq ustalari erishgan yutuqlar beniqoya kattadir. Ularning ijod namunolari respublikamiz va chet-ellarda turli muzey, ko`rgazma zallarida, badiiy salonlarda keng namoyish etilib kelinmoqda. Ularning barchasi qaqli ravishda yuqori baqolar olmoqda. Naqsh san'atida yoqoch buyumlariga o`ta moqirlik bilan jilo bergan ustalar O.qosimjonov, Yo.Raupov, J.qakimov, T.To`xtaxo`jaevlardir. Shu jumladan zamonaviy naqqosh ustalarning qam ijodiy ishlari taqsinga loyiq. Ulardan Maqmud To`raev, Anvar

Ilqomov, Abdulla Akbarov, qamidulla Isokjonov va boshqalarni misol tariqasida ko'rsatish mumkin.

Naqshlanadigan buyumlarning shakl-shamoyilini, foydalanishdagi qulayliklarini qisobga olgan qolda boshlanqich qoralama eskizlari ishlanadi. qosil bo'lgan aniq o'lchamlardagi qoralamalar asosida buyum yasali, naqsh kompozitsiyalari tuziladi. Buyumlarni naqshlash jarayonida bir necha amaliy bosqichlar bajarilishi lozim: tayyor bo'lgan (yasalgan) yoqoch buyumlariga jilvirlash orqali ishlov berish. Yuza sirtlarini bo'r va elim aralashmasi (shpaklyovka) yordamida silliqib chiqish. Naqsh kompozitsiyasini buyum satqiga ulgi yordamida tushurish. Naqshni ranglash bosqichlarini ketma-ket bajarish. Pardoqlash va laklash.

Naqshlanishi kerak bo'lgan buyumning rang koloriti aniqlangach, ranglash bosqichlari quyidagi tartibda bajariladi:

Naqsh zaminini ranglash.

Naqshning gullari va barglarini turlash.

Naqshning bandlariga, shakllariga rang berish.

Siyoq qalam tortish.

Naqshning gullari va barglariga tarqil tortish.

Naqshning oq bandlari va obisini tortish.

Yoqoch buyumlarini naqshlashda mola, obi, siyoq qalam deb ataluvchi turli nomerlardagi yumshoq mo'yqalamlardan foydalaniladi. Pardoqlash usullari naqshning rang koloritiga asosan qora, qizil, to'q ko'k, to'q yashil, jigar rang kabi to'qroq tusdagi bo'yoqlar yordamida bajariladi.

Yoqoch buyumlarini laklaganda rangsiz smola, domar va spirtli laklardan foydalaniladi. Laklar asosan kunjut yoq va kanifoldan tayyorlangan.

Toshkent naqqoshlaridan Olimjon qosimjonovning aytishiga ko'ra, fabrika laki ishlab chiqarilgunga qadar, ustalar egar moyi" deb atalgan lakni ishlatganlar. Bu lakning aralashmasi elim (toq o'simliklarining suvi), kunjut moyi va kanifol bo'lgan. "Egar moyi" bo'yoqlarning rang tuslarini yanada yorqinlashtirgan va bezatiladigan yuzani darz ketishidan, emirilishidan saqlagan.

Yoqoch buyumlarni naqshlash uchun quyidagi asbob-uskuna va materiallar kerak bo'ladi. Jilvir qoqoz, shpatel, bo'r, duradgorlik elimi, pista ko'mir, doka, xitoy qoqozi, igna, alif, lak, tilla va kumushdan tayyorlangan qallar, 1- 20 nomerli mo'yqalamlar va boshqalar.

Naqsh ishlash uchun qayin, qora qayin, qaraqay, nok, yonqoq, DSP va boshqa yoqochlar tanlanadi. Yoqoch buyumlarini naqshlash uchun yana shpaklyovka, xoka va axta tayyorlanadi.

Naqqoshlikda ishlatiladigan bo'yoq turlari quyidagilardan iborat: quruq bo'yoq, guash, akvarel, e

emulsiyali bo'yoq, mineral bo'yoq, moy bo'yoq, tempera bo'yoqlari. Yoqoch buyumlarini naqshlashda eng ko'p qo'llaniladigan bo'yoq – guashdir. Rang tuslarini tayyorlashda oq bo'yoqni boshqa bo'yoqlar bilan aralashtirib, kerakli rangni topa bilish muqim aqamiyatga egadir. Shuningdek, guash bo'yoqlari zarur quyuvlikda va nafis tiniqlikda tayyorlanishi lozim. Yoqoch buyumlariga badiiy ishlov berishda avval buyumni jilvir qoqozi bilan jilvirlab chiqish kerak bo'ladi. So'ngra, unga alif

moyi yoki duradgorlik elimi surtiladi. Buyum yuzasini yanada tekislash, silliqlash maqsadida maxsus qoplama (shpaklyovka) qam surtiladi. U quriganidan so`ng, mayda donali jilvir qoqozi bilan buyum sirti yana bir bor silliqlanadi. Buyumga axta va ulgi yordamida oldindan tayyorlangan naqsh kompozitsiyasi tushiriladi. Buyum satqidagi naqshlar ranglanib, pardozi beriladi. So`ng u quriganidan keyin, rangsiz lak bilan qoplab chiqiladi.

Shpaklyovka naqshlanadigan sirtlarga silliqlab, tekislash uchun qo`llaniladigan maxsus quyuq massa. U bo`r (mel), yoqoch elimi, alif moyi, suv, sovun kabi moddalarni qo`shgan qolda aralashtirib tayyorlanadi. qoplama (shpaklyovka) lar tarkibida qo`llanilgan moddalariga ko`ra elimli va moyli deb yuritiladi. Moyli qoplama tarkibiga alif qo`shilganligi sababli ana shunday ataladi. Undan moybo`yoqlar ishlov beriladigan sirtlarni silliqlashda foydalaniladi. Elimli shpaklyovka devor satqlarini pardozlash uchun mo`ljallangan bo`lib, uning ustidan suv bo`yoqlari surtiladi.

Xoka tayyorlash: surup mato yoki dokaga chala yongan yoqoch (pista) kukuni ezib solinadi va u xaltacha tugib qo`yiladi.

Axta – ya'ni ulgini tayyorlash quyidagicha bajariladi: shaffof (kalka) qoqoz tanlangan naqsh kompozitsiyasining bo`laklariga mos ravishda buklab chiqiladi va uning faqat bir bo`lagi chizib olinadi. So`ng, buklangan qoqoz qavatlariga igna bilan yalpisiga teshib chiqiladi. Buklangan qoqoz qati yozilganidan so`ng esa yaxlit naqsh kompozitsiyasining qosil bo`lganligini ko`ramiz. Endi uni buyumning sirtiga qo`yib, xoka yordamida naqsh tasvirini tushurish mumkin.

Tayanch tushunchalar.

Jilvir qoqoz – qum qoqoz.

Satq – yuza, tekslik

Mola qalam – naqshga rang berishda ishlatiladigan mo`yqalam

Moybo`yoq – suvda erimaydigan yoqli bo`yoqlar

Savollar:

Buyumlarni naqshlashda qanday amaliy bosqichlar bajariladiq

Buyum naqshlarini ranglash bosqichlarini ayting.

Yoqoch buyumlarini naqshlash uchun qanday materiallardan foydalaniladi.

Naqqoshlikda qanday bo`yoq turlari ishlatiladi.

Shpaklyovka qorish texnologiyasini bilasizmiq

Geometrik naqsh kompozitsiyalarini tuzish

O`zbek xalq amaliy, jumladan jaqon xalqlari san'atida girq naqsh namunalari qadimdan ko`plab qo`llanilib, ayniqsa O`rta Osiyo xalqlarining amaliy, me'moriy va kitob bezagi san'atlarida keng rivoj topgan.

Samarqanddagi Go`ri Amir, Shoqizinda maqbarasi, Uluqbek Sherdor va Tillaqori madrasalari. Buxorodagi Ismoil Samoniylar maqbarasi, Kalon minorasi Mir Arab, Uluqbek, Devonbegi madrasalari, Xivadagi Islomxo`ja minorasi, Toshkentdagi Ko`kaldosh madrasasi kabi ko`plab tarixiy obidalarining me'moriy bezaklari ajoyib girq naqshlari bilan bezatilgan. (29-rasm)

Bu kabi madaniy va Ma'naviy merosimiz namunalari bo`lmish muxtasham binolarning qisht terish, koshinpazlik, xattotlik, naqqoshlik, ganch va yoqoch

o`ymakorliklari qunarlariga oid bezak namunalarida, giriq naqshlarining oddiy, murakkab, zanjira, panjara kabi beqisob turlarini uchratish mumkin.

Giriq – Forscha chigal, tugun degan ma'noni anglatib, to`qri chiziqlarning o`zaro kesishuvi natijasidagi geometrik shakllarni qosil qiladi (30-rasm).

Giriq naqshlarining yakka, qo`sh va undan ortiq bandli yo`l ko`rinishlari mavjud bo`lib, simmetrik joylashuvchi bo`lak – taqsimlarga ega bo`ladi. Giriqlar ma'lum tartib va qoidalar, qisob xandasa va chizmachilik fanlariga asosan chiziladi.

Geometrik naqshlarni echimlari va ularning yangi nusxalarini tuzish usullari qadimda yozma adabiyotlarda kam yoritilgan. Aniqroqi giriq naqshlarini tuzish murakkabligi sababli nusxalar orqali chizib kelingan. Giriq naqshlarini tuzuvchi ustalarni giriqkor, katta ustalar deb atashgan.

Atoqli xalq ustalaridan usta Shirin Murodov, Toshpo`lat Arislonqulov, Abdulla Boltaevlar o`z ijodiy izlanishlari natijasida geometrik naqshlarning ko`pdan-ko`p nusxalarini yaratganlar. Ayniqsa, akademik usta Shirin Murodov yangi giriq kompozitsiyalarini onsonlikcha tuzib, o`z o`rnida ustalik bilan qo`llay olgan (31-rasm).

Sharqning mashhur olimlaridan Abdulvafo al Buzjoni (940-996) o`zining kitoblarida 20 ga yaqin geometrik naqshlar echimi to`qrisida yozib qoldirgan. Bularda u giriqni ba'zi oson yo`llarini tushuntirib o`tgan. Masalan, uning kitoblaridan birida qurilish va geometrik naqsh echimi to`qrisida yozilgan. Bu kitob qozir Parijdagi muzeylardan birida saqlanmoqda. Abdulvafo al Buzjoni o`zining asarlarida giriqni tayyorlash usullarini ko`rsatib o`tsada, bizga giriq echimi to`qrisidagi ma'lumotlar ko`proq berilmagan.

Gulli giriq – murakkab deb ataluvchi naqsh turi. Gulli giriq islmiy va geometrik naqsh elementlarining o`zaro savatsimon aralash to`kilishidan iborat.

Murakkab naqshlarda shakl yasovchi yo`l chiziqlari naqshning asosini tashkil etib, islmiy elementlar esa shakl oralarini to`ldiradi.

Geometrik naqshlarning yakka, qo`sh va bir necha yo`lli ko`rinishlari mavjud bo`lib, shakl bo`laklari simmetrik joylashuvchi taqsim – rapportlarga ega.

Giriq naqshlari panjara – to`siq degan ma'noni qam anglatadi. Xalq amaliy san'atida geometrik naqshlar naqqoshlikdagi singari ganch va yoqoch o`ymakorligi qunarlarida qam o`ziga xos ravishda ishlanadi. Tarixiy obidalarda asosan oyna to`siqlari, xonalarning qavosini o`zgartirishga mo`ljallangan eshiklar tepasidagi tuynuklar (tobadonlar) ganch va yoqoch o`ymakorligi usullarida bajarilgan. Xona issiqligini saqlash maqsadida, qish kunlari panjarali to`siq yuzalariga shaffof qoqozlari yopishtirilgan (32-rasm).

Yoqoch o`ymakorlikda panjara to`siqlari asosan mix va elim ishlatilmay pishiq va puxta bajarilgan. Panjara shaklidagi sodda giriqlar to`r kataklaridan iborat chiziqlar yordamida oson chiziladi. Panjara shaklidagi giriqlarning beqisob turlari mavjuddir (33-rasm). Panjara giriqlari yakka band chiziqlar yordamida chizilib, shu chiziqlar bo`yicha qo`sh bandli ko`rinishlari qosil qilinadi. Bunda, giriq naqshlarining chiziq yo`llarini o`ng va chap tomonlariga parallel chiziqlar chiziladi. So`ngra, yakka bandli o`rtadagi yordamchi chiziqlar o`chirib tashlanadi. Giriq shakllarini ko`p bandli ko`rinishlarda chizishda ularning ichki yoki tashqi tomonlariga chizib qo`shilgan

chiziqlar naqshning boqlanishi va muvozanatini buzadi. Panjara va boshqa giriqlik naqshlarining o'zaro kesishgan joylari savat to'qish qoidasi kabi tuzilib, chiziladi.

Geometrik naqsh elementlari oddiy aylana uchburchak, to'rtburchak, ko'pburchak va egri chiziqlarning o'zaro tutashuvlaridan qosil bo'ladi. Bu elementlarni kompozitsion joylashtirish orqali istalgancha yangi giriqlik naqshlar tuziladi (34-rasm). Geometrik naqshlarni qam islimiy naqshlar singari ma'lum bo'lak-taqsimlar yordamida chizib ko'paytiriladi. Giriqlik naqsh elementlarini quyidagicha kombinatsiyalash asosida tuzish mumkin:

Uchburchaklarni o'zaro kombinatsiyalash

To'rtburchaklarni o'zaro kombinatsiyalash

Muntazam ko'pburchaklarni o'zaro kombinatsiyalash

Egri chiziqlarni o'zaro kombinatsiyalash

Geometrik naqshlar shakl qirralariga, raxlariga qarab nomlanadi. Agar giriqlik naqshi besh qirrali yulduzdan iborat bo'lsa, besh raxli, olti yoki sakkiz qirrali shakllarga ega bo'lsa – olti, sakkiz raxli giriqlik naqshlar deb nomlanadi.

Chigal tugun ma'nosini anglatuvchi geometrik naqshlarning echimlarini topish va yangi usullarini yaratish ishlari tinimsiz davom etib kelmoqda. Ushbu izlanishlar natijasida giriqlik usta Z.Bositxonov o'zining 300 ga yaqin yangi geometrik kompozitsiyalarini yaratgan. Giriqlik naqshlari zamonaviy inshootlarimizni qam ko'rkiga ko'rk baqishlab kelmoqda.

Tayanch tushunchalar.

1. Girix – chigal, tugun degan ma'noni anglatadi.
2. Koshinpazlik – Sirlangan kulonchilik bezak bo'lakchalri bilan ishlash
3. Xattotlik – kitob yozuvlarini ko'chirish san'ati
4. Murakkab – geometrik va o'simliksimon naqshlarning aralash qo'llanilishi
5. Shaffof qoqoz – yupqa kalka qoqozi.

Savollar:

Giriqlik va givriqlik turlari deganda nimani tushinasizq

Giriqlik ustalardan kimlarni bilasizq

Panjara so'zining ma'nosi nimaq

Giriqlik naqsh elementlarining kombinatsiyalash turlarini ayting.

Namoyon naqsh kompozitsiyasini chizish.

Namoyon so'zi – ko'rinish, tugallangan degan ma'noni bildiradi. Xalq amaliy san'atida namoyon naqsh namunalari xalq ustalari keng foydalanib keladilar. Namoyon naqsh kompozitsiyalarida tabiat manzaralarining go'zal tasvirlari, yuqoriga intilib o'sayotgan o'simliklar dunyosining nafis ko'rinishlari aks ettiriladi. Bu kabi kompozitsiyalar tasvirida, ko'za yoki gultuvakda bark urib o'sayotgan gullar, majnuntol, anor, uzum singari stillashtirilgan o'simliklarning elementlari diqqatga sazovor.

Namoyon naqsh kompozitsiyalari asosida chorsi, palak, islimi, murakkab, giriqlik, pushak islimi, chor kunj islimi kabi naqsh namunalari qam chizilib kelingan.(35-rasm).

Namoyonning asosiy qismini tanob deb ataluvchi shakl yo`nalishi egallaydi. Tanob naqsh kompozitsiyasining asosiy novdasi qisoblanib, undan gul va novda elementlari o`sib chiqmaydi. Novda gul, barg va shu kabi naqsh elementlarini omuxta qamda aloqida ko`rinishni tashkil etadi.

Namoyon naqshlarida murakkab tematik ramziylikka asoslangan naqsh elementlaridan keng foydalaniladi. Namoyon naqshlari ma'lum bir tarixiy sana yoki tavallud va qutlov mazmunida ishlanilishi mumkin. Ramziylikka asoslangan tematik pannolarda davlat gerbi tasviri, paxta, buqdoy, sher, baliq, tovuş shakli elementlari qam aks etadi. Bu kabi naqsh elementlari tabiiy ko`rinishdan stillashtirib olingan eng soddə tasvirdagi chizgilardir. Namoyon naqshlarini guriq, meqrob, oval, to`qri to`rtburchak ko`rinishlarida qam tasvirlanadi. (36-rasm).

Namoyon kompozitsiyalari naqqoshlik, ganchkorlik va yoqoch o`ymakorligi san'atlarida asosiy o`rinlardan birini egallab keladi. Namoyon naqsh namunalarini chizish bosqichlari:

Naqshlanuvchi yuzaning aniq o`lchamini olish;

Namoyonga shakl chizish;

Naqshning tanob shaklini chizish;

Novda gul, barg va shu kabi naqsh elementlarining shakl bo`yicha joylashtirish va xokazo.

qosil bo`lgan namoyon naqsh kompozitsiyasini axtasini tayyorlab, kerakli yuza satqiga qoka yordamida tushiriladi. Kompozitsiya rang turlari bilan turlanib siyoq-qalam, tarqil va yoki edirma usulida pardozlanadi.

Namoyon tugal ko`rinishigagi mustaqil naqsh kompozitsiyadir. Namoyon naqsh kompozitsiyasi voqe'likni umumlashgan tasviri obrazini shartli aks ettiradi.

Namoyon murakkab naqsh turiga kirib uning islimiy, xandasiy va ramziy turlari mavjud. Namoyon naqshlari qam band va tanob elementlaridan tashkil topib, kompozitsiya tuzilishida asosiy va to`ldiruvchi rolini o`ynaydi.(37-rasm). Namoyon faqat guriqdan qam tashkil topishi mumkin. Namoyonlar simmetrik va assimetrik tuzilgan bo`ladi. Namoyon naqsh kompozitsiya tuzilishlari qar bir voqada o`ziga xosligi bilan qarakterli.(38-rasm). Namoyonning guldasta namoyon, anor namoyon, majnuntol namoyon, meqrobli namoyon, to`p-gul namoyon, gulsafsar, chorsi namoyon va boshqa juda ko`p atamallari bor.

Tayanch tushunchalar.

Chorsi – to`qri to`rtburchak

Omuxta – aralash

Ramziylik – ishora qilmoqlik

Savollar:

Namoyon so`zi inmani anglatadiq

Namoyon naqshining qanday turlari mavjudq

Namoyon naqshdarining chizish bosqichlari qandayq

Namoyon naqsh kompozitsiyalarining qanday nomlari mavjud.

Binolarni o`zbek milliy uslubida bezash.

O'zbekistonda juda qadimdan rivojlanib kelayotgan o'zbek xonadoni dizayni xalq amaliy san'ati turlarini keng qamrab olgan bo'lib, xalqning uy sharoitlari, ro'zqor va kiyim-kechaklarida o'z aksini topgan. (39-rasm). Xususan o'zbek milliy uylarini naqshlashning o'ziga xos qonun-qoidalar qozirgacha saqlanib, rivojlanib kelmoqda.

Jozibali ranglari bilan maftunkor, nafis naqsh namunalari o'zbek milliy me'morchiligida muqim o'rinni egallaydi.

qadimda asosan naqsh bezaklari bilan jamoat inshootlari, boy-badavlat kishilarning uylari jimjilador qilib bezatilgan. Binolarning tashqi va ichki qismlari: shiftlar, ustunlar, devor yuzalari va uy-ro'zqor buyumlari moqirona bezatilgan. Milliy bino bezakchiligida asosan meqmon xona va ayvonlar niqoyatda bejirim jilolangan (40-rasm).

Ularga islimiy, o'simliksimon, xandasiy, geometrik, murakkab (aralash) ko'rinishigagi naqshlar ko'plab ishlangan. Naqsh namunalarining ko'plab turlari mavjud bo'lib ulardan ayrimlari quyidagicha nomlanadi: xoshiya, ruta meqrob, madoqil, zanjira, bandi rumi, mornech, turunj, davra turunj, pargori, daraxti munabbat, namoyon va boshqalar.

“O'zbek binosining ichki qismidagi qar bir me'moriy qismi o'ziga xos orxamental bezak tipidan tashkil topgan. Intrer ya'ni xona devori uzunasiga 3 qismga bo'lingan, devorning pastki qismi izora (panel), o'rta qismi va tana qismi friz (41-rasm).

Devorning o'rta qismi namoyonlar, manzaralar, katta-kichik naqshlar, unvonli yozuvlar va boshqalar bilan bezatilgan.(42-rasm) Friz qismiga qar xil geometrik va o'simliksimon naqshlar ishlangan (43-rasm). Devorning teng qismi bilan shift o'rtasiga ganchdek ishlangan ajoyib karnizlar ishlatilgan, buni sharafa deb yuritiladi.

Milliy binolarning shift qismlari xovuzak deb ataladigan yarim silindrsimon tayoqchalarning terib chiqilishiga aytiladi. Xovuzaklar islimiy naqsh namunalari bilan bezaladi.

Xalq ustalari o'z naqqoshlik maktablari an'analarini davom ettirgan qolda ijod etganlar. Ular Toshkent, qo'qon, Samarqand, Buxoro, Farqona kabi shaqarlarga borib naqqoshlik ishlarini bajarar edilar. Naqqosh ustalar qaysi joylarga ishga taklif etilishmasin o'z ish usullarini rivojlantirgan qolda ijod etganlar. O'zbek xonadonlarining zebu – ziynati qisoblangan bezakli namoyonlar, bolorli shiftlar, tokcha, kitoba, izora qismlari murakkab, islimiy naqsh namunalari bilan bezalagan (44-rasm). Ganch va naqsh namunalari bilan bezatilgan milliy xonadonlar baland va serqasham qurilgan bo'lib, ularni naqshinkor ustunlar ko'tarib turgan.

Tayanch tushunchalar.

Friz –yo'l ichiga chiziluvchi naqsh turi.

Turunj – limon shaklidagi naqshlar

Pargori – Sirkul yordamida chiziluvchi panjara sifat naqshlar

Bendi rumiy – sirtmoq shaklidagi naqsh elementi.

Savollar:

O'zbek milliy uylarini naqshlashning o'ziga xos xususiyatlarini ayting

Naqsh namunmlarining nomlarini bilasizmiq

O'zbek milliy uylarining naqshlanish tartibi qandayq

Binolarni shift, kitobi, izora soʻzlarining ma'nosini bilasizmiq

Intererining devor qismi uchun naqsh kompozitsiyalarini tuzish.

Interer devorlarini bezashda xonaning balandligi, umumiy koʻrinishi, yorugʻlik tushishi va xonaning turmushdagi oʻrni qisobga olinadi. Intererining qaysi rang tusiga xos ravishda naqshlanishi qam muqim aqamiyatga ega.

qadimiy va zamonaviy qurilgan binolarning naqshlanish usullari oʻziga xosdir. Avvallari binolar devori milliy uslubda tokchalar, taxmon, kosamon, la'li, kitobat, meqrob kabi sharqona an'analarga xos qurilgan boʻlsa, qozirgi zamonaviy binolar yaxlit bir-butunligini saqlagan qolda qurilmoqda.

Intererni naqshlashda qar bir devorning yuqori, oʻrta va pastki (izora) qismlariga qanday bezak namunalarini berish aniqlab chiqiladi. Intererining reja va oʻlchamlari toʻqri tanlanilishi zarur. Dastavval kompozitsiyalarning qaqiqiy kattalikdagi xomaki nusxasini bir boʻlagi – rapporti chiziladi. Soʻngra namuna eskizining axtasi tayyorlanadi. Devor yuzalariga gurut yordamida boshlanqich rang qorishmasi berilgach naqsh axtasini devor yuzasiga tushirib, ranglanib, pardo beriladi.

Interer devorining pastki qismi uchun guriq, gulli guriq, kompozitsiyalari tuziladi(45-rasm) Devorning oʻrta qismlari uchun namoyon, meqrob, osma, murakkab singari naqsh turlari chiziladi(46-rasm). Tepa qismlarga esa turli shakllar koʻrinishigagi islmiy friz naqsh kompozitsiyalari tuziladi (47- rasmlar).

Ma'lumki, naqqosh ijodida eng mas'uliyatli ishlardan biri naqsh kompozitsiyalarini yaratishdir. Naqsh kompozitsiyalarini tuzish, ma'lum qonun-qoidalarni oʻz ichiga oladi:

naqsh elementlarini nisbatini saqlash;

b)tanob bilan novdani farqlab tasvirlash;

v)tanobdan gul barg va boshqa naqsh elementlarini oʻsib chiqmasligi;

g)oʻlchamga mos naqsh kompozitsiyasini tuzish va xokazo.

Tabiat, atrof olamni rangsiz tasavvur etib boʻlmaganidek, naqqoshlik san'atini qam rang tuslarisiz toʻlaqonli tasvirlash qiyin. Shuningdek Intererni naqsh bezaklari bilan bezashda rangshunoslik qoidalariga amal qilish albatta muqimdir.

Tayanch tushunchalar.

Taxmon – milliy xona deaorlaridagi koʻrpa-toʻshak taxlanishiga moʻljallangan maxsus joy.

Gurunt – yuzalarini silliqlash uchun qoriladigan qorishmasi

Osma – osilib turuvchi xolatida aks ettiriluvchi naqshlar

Savollar:

Intererni naqshlashda devor necha qismga boʻlinadiq

Interer devorining tepa qismiga qanday naqsh namunalari ishlanadiq

Interer devorining pastki qismiga qanday naqsh namunalari ishlanadiq

Interer devorining oʻrta qismlarigi qanday naqsh turlari ishlanadiq

Intererining shift qismi uchun naqsh kompozitsiyalarini tuzish.

Interer shiftlari o'tmishda va bugungi kunimizda qam o'ziga xos milliylik asosida bezaladi. Interer shiftlarini ko'pincha burchak islimi, aylana qo'shband, turunj, davra turunj, giriq, murakkab singari naqsh namunalari ishlanadi (48-49-50-51-52-rasmlar).

qadimda xona shiftlarini xashamatli serviqor muqarnas va boshqali ustunlar ko'tarib turgan. Shift yuzalaridagi to'sinlar oraliqiga aylana slindrsimon yoqoch bo'laklari terilib ular vassa jufta yoki bolor deb qam atalgan. Bolorlar to'lqinsimon yuza ko'rinishini eslatib, islimiy naqshlar bilan bezatilgan. O'zbek milliy xonadonlari shiftlari tekis ganch suvoklari bilan qam suvalib bezalgan. Devor va shift oraliqiga sharafa ganch quymalari o'rnatilib, shift yuzalari bo'rtma xandasiy (giriq) va bir necha turdagi naqsh kompozitsiyalari bir necha turdagi naqsh kompozitsiyalari bilan naqshlangan.

Shift yuzalarini karniz, xovuz, nimxovuz, gumbaz, qubba ko'rinishlaridan yoqoch fanerdan yasab bezatilib kelinmoqda. Shift yuzalarini naqshlashdan avval erimay naqsh kompozitsiyasi uchun o'lcham olinadi. O'lchamga mos ravishda axta qoqozi kesiladi. So'ngra, chiziladigan naqshning rapporti va tuzilish bo'laklariga qarab ikki, to'rt, olti buklab kompozitsiyaning yarmi yoki chorak qismi chiziladi. Chizilgan naqsh namunasini igna bilan teshib chiqiladi. Tayyor bo'lgan naqsh axtasini xoka yordamida yuzaga tushiriladi. Interer shiftlarini bezashda, dastavval naqshning zamini (tagi) ranglanadi. Rang turlari xona devor bezaklariga xamoqang ravishda olinadi. So'ngra oraliq shakl yuzalari gul, novda, shkufta, barg elementlariga rang beriladi. Naqsh kompozitsiyalari ranglab olingandan so'ng, siyoq-qalam, tarqil usulida pardoz beriladi.

Tayanch tushunchalar.

Burchak islimi – burchak shaklidagi o'simliksimon naqsh turlari.

qubba – gumbazcha shaklidagi bo'rtma bezak turlari.

Xovuz – shiftning xovuz shaklidagi ko'rinishi.

Nim xovuz – shiftning yarim xovuz shaklidagi ko'rinishi

5 .Shift – binolarning tepa yuzalari

Savollar:

Interer shiftlariga qanday naqsh namunalari ishlanadiq

Sharafa so'zining ma'nosi nimaq

Vassa jufta yoki bolor qaqida nimalarni bilasizq

Interer shiftini naqshlash tartibi qandayq

Mavzular bo'yicha testlar

qaysi davlatning istilosidan so'ng naqqoshlik san'atida o'zgarish bo'ldi va rivojlandiq

a) muqullar davlati

b) arablar davlati

v) Aleksandr Makedonskiy

g) Sobiq Sho'ro davlati.

“Naqsh” iborasi qanday ma'noni anglatadiq

Anor so`zidan olingan

- b) Arabcha gul tasviri degan ma'noni anglatadi
- v) Lotincha badiiy tasvir degan ma'noni bildiradi.
- g) Forscha tugun degani
- d) Kelib chiqishi aniqlanmagan.

Somoniylar maqbarasi qayerda joylashganq

Samarqandda

- b) Xorazmda
- v) Toshkentda
- g) Buxoroda
- d) Farqonada.

Ramziy ma'nodagi quyosh, sher va oqu qaysi tarixiy obida aks ettirilganq

Tilla qori madrasasi peshtoqida

- b) Uluqbek madrasasi peshtoqida
- v) Minorai Kalonda
- g) Sherdor madrasasi peshtoqida
- d) Go`ri Amir maqbarasi peshtoqida.

Usta Jalil qakimov qaysi naqqoshlik maktabining namoyondasiq

qoraqalpoq naqsh maktabining

- b) Farqona naqsh maktabining
- v) Termiz naqsh maktabining
- g) Toshkent naqsh maktabining
- d) Xorazm naqsh maktabining.

Usta naqqosh O.qosimov qaysi naqqoshlik maktabining namoyondasiq

Xorazm naqsh maktabining

- b) Toshkent naqsh maktabining
- v) Termiz naqsh maktabining
- g) Farqona naqsh maktabining
- d) qoraqalpoq naqsh maktabining.

Usta naqqosh Yo. Raupov qaysi naqqoshlik maktabining namoyondasiq

Termiz naqsh maktabining

- b) qoraqalpoqiston naqsh maktabining
- v) Farqona naqsh maktabining
- g) Toshkent naqsh maktabining
- d) Xorazm naqsh maktabining.

Usta naqqosh A. Ilqomov qaysi naqqoshlik maktabining namoyondasiq

Xorazm naqsh maktabining
b) Toshkent naqsh maktabining
v) qoraqalpoq naqsh maktabining
g) Farqona naqsh maktabining
d) qashqadaryo naqsh maktabining.

Usta naqqosh S. Norqo`ziev qaysi naqqoshlik maktabining namoyondasiq
Xorazm naqsh maktabining
b) Toshkent naqsh maktabining
v) Termiz naqsh maktabining
g) qoraqalpoq naqsh maktabining
d) Farqona naqsh maktabining.

Usta naqqosh Abdulla Boltaev qaysi naqqoshlik maktabining namoyondasiq
Xorazm naqsh maktabining
b) Toshkent naqsh maktabining
v) Farqona naqsh maktabining
g) Termiz naqsh maktabining
d) qoraqalpoq naqsh maktabining.

Shpaklyovka nimaq
Rang turlaridan biri
b) Jilvir qoqozning atamasi
v) Yuzalarni tekslashda qo`llaniladigan xamirsimon qorishma
g) Naqqoshlikda qo`llaniladigan belcha
d) Kompozitsiya so`zining boshqa ma'nosi.

Jilvir qoqozi nimaq
Rang tuslaridan biri
b) sirkulning boshqa nomi
v) Mo`yqalam turlaridan biri
g) Pardoiz turlaridan biri
d) qumqoqozning nomi.

Naqqoshlikda axta nima uchun qo`llaniladiq
a) Nusxa ko`chirish uchun
b) Rang qorish uchun
v) Lakka qo`shish uchun
g) Pardoizlash uchun
d) Xona devorini ishga tayyorlash uchun.

Pigment bo`yoqi nimaq
Elim bo`yoq
b) quruq kukunsimon bo`yoq
v) Moyli bo`yoq

- g) Suv bilan ishlatiladigan bo`yoq.
- d) Tempera bo`yoq.

Naqqoshlikda pista ko`mir yoki sinkadan nima maqsadda foydalaniladiq

- a) Nusxa ko`chirish uchun
- b) Ranglarni aralashtirishda
- v) qal qorishda
- g) Pardozi berishda
- d) Xonani ishga tayyorlashda.

Naqqoshlikda bo`r nima maqsadda ishlatiladiq

- a) Shpaklyovkani qorishda
- b) Rangni qorish uchun
- v) Shpaklyovka tayyorlash uchun
- g) Pardozi berish uchun
- d) qal qorish uchun.

Ulgini nimaq

Pardozi turi

- b) Naqsh elementi
- v) Bo`yoq turi
- g) Nusxa ko`chirish uchun tayyorlangan qoqoz
- d) Mo`yqalam turi.

Emulsiya bo`yoqi qaysi bo`yoq turiga kiradiq

Mineral bo`yoq turiga

- b) Moyli bo`yoq turiga
- v) Suvli bo`yoq turiga
- g) Elimli bo`yoq turiga
- d) Aralash bo`yoqlar turiga.

Naqqoshlikda qanday mo`yqalamlardan foydalaniladiq

Kurakchasimon ko`rinishdagilaridan

- b) Dumaloq ko`rinishdagi olmaxon, suvsar yungidan qilinganlaridan
- v) Moy bo`yoqlar uchun mo`ljallanganidan
- g) Akvarel bo`yoqlari uchun mo`ljallanganidan.

Mola mo`yqalami nima uchun qo`llaniladiq

Pardozi berishda

- b) Obi tortishda
- v) Ishlatilmaydi
- g) To`rt ko`z chakma qo`yishda
- d) Naqshni bo`yashda.

Naqqoshlikda obi mo`yqalami nima uchun qo`llaniladiq

Siyoq qalam tortishda

- b) To`rt ko`z chakma qo`yishda
- v) Tilla qal berishda
- g) Naqshlarni turlashda
- d) Yakka bandli chiziqlar o`tkazishda.

Naqqoshlikni o`rganuvchilar dastlab qaysi shakllarni chizishni o`rganishlari zarurq
Stilizatsiya. Islimiy naqsh

- b) Barglar, gullar, novdalar.
- v) Bofta, shkufta
- g) Madoqil, marqula va kurtak
- d) Giriq, stilizatsiyalash.

Marqulaga misol bo`ladigan naqsh elementi qaysi rasmda to`gri ko`rsatilganq

- a)
- b)
- c)
- d)
- g)

24. qaysi rasmda shkuftaga oid namuna ko`rsatilganq

- a)
- b)
- c)
- d)
- g)

25. Taqsim nimaq

Ranglash bosqichi

- b) Pardoqlash
- v) Nusxa ko`chirish
- g) Guruntlash
- d) Joylashtirish.

26. Afsonaviy qaqnus qushining tasviri qaysi tarixiy obidada aks ettirilganq
Buxorodagi Nodir devonbegi obidasida

- b) Samarqanddagi Uluqbek madrasasi peshtoqida
- v) Uluqbek rasadxonasida
- g) Ismoil Somoniy maqbarasida
- d) Ko`kaldosh madrasasida.

27. Band nimaq
Gul turlari
b) Novda turlari
v) Gajak turlari
g) Shakl turlari
d) quncha turlari.

28. Rapport nimaq
Bo`lak
b) Burchak
v) Oraliq
g) Chegara
d) Yuza.

29. Yashil rangning ramziy ma'nosi nimani anglatadiq
Bequborlik ramzini
b) Yosharish ramzini
v) Sevinch ramzini
g) Ona tabiat ramzini
d) Go`zallik ramzini.

30. Besh qirrali yulduzning ramziy ma'nosi nimani bildiradiq
Tenglik ramzini
b) Baxt ramzini
v) Ishonch ramzini
g) Besh kunlik dunyo deganini
d) qoliblik ramzini.

31. Olmaning ramziy ma'nosi nimaq
To`qchilik
b) qayot ramzi
v) Go`zallik ramzi
g) Muqabbat ramzi
d) Baxt-iqbol ramzi.

32. Tulkining ramziy ma'nosi nimani anglatadiq
a) qushyorlik ramzini
b) Sadoqat ramzini
v) Tinchlik ramzini
g) Makkorlik ramzini
d) Ezgulik ramzini.

33. Zirk gulining ramziy ma'nosi nimaq
a) Umr uzoqligi ramzi
b) Ezgulik ramzi

- v) Sadoqat ramzi
- g) Aldash ramzi
- d) Ishonch ramzi.

34. quyoshning ramziy ma'nosi nimaq

- a) Baxt ramzi
- b) Olam ramzi
- v) qoliblik ramzi
- g) qayot ramzi
- d) Baxt ramzi.

35. Atirgulning ramziy ma'nosi nimaq

- a) Noziklik ramzi
- b) Boylik ramzi
- v) Sadoqat ramzi
- g) Munabbat ramzi
- d) Go`zallik ramzi.

36. Baliqning ramziy ma'nosi nimaq

- a) Donolik ramzi
- b) Baxtsizlik ramzi
- v) qushyorlik ramzi
- g) Baxt-iqbol ramzi
- d) Go`zallik ramzi.

37. Aylana shaklining ramziy ma'nosi nimaq

- a) Er ramzi
- b) qayot ramzi
- v) Ishonch ramzi
- g) Dunyo ramzi
- d) Odamlarni yovuz niyatdan qaytaruvchi ramz.

To`qri to`rtburchakning ramziy ma'nosi nimani bildiradiq
qoliblikni

- b) Tinchlikni
- v) Abadiylikni
- g) Ezgulikni
- d) Ishonchni.

Teng yonli uchburchakning ramziy ma'nosi nimaq
qayotning boshlanish ramzi

- b) Jasurlik ramzi
- v) Baxt ramzi
- g) Olam ramzi
- d) Ayriliq ramzi.

1-naqsh namunasining nomi qanday ataladiq

Chinor guli

b) Danakli

v) Islimi

g) Chorak islimi

d) Bodom guli.

2-naqsh namunasining nomi bu:

a) Gajak islimi

b) Bargli islimi

v) Yak raftor

g) Gulli gajak

d) Raftor.

3-naqsh namunasining nomi nimaq

Bargli raftor islimi

b) Gulli islimi

v) Novdali islimi

g) Shkuftli islimi

d) qunchali islimi.

4-naqsh namunasining nomi nimaq

Bargli islimi

b) Oy gul

v) Islimi

g) Gajakli

d) Gulli raftor.

5-naqsh namunasining nomi nimaq

Aylana shkuftali islimi

b) qoshiya islimi

v) Oygul islimi

g) Novdali islimi

d) qunchali islimi.

6-naqsh namunasining nomini toping.

Zanjir islimi

b) Aylana islimi

v) Meqrob islimi

g) Bandli islimi

d) Shkuftali islimi

7-naqsh namunasi qanday ataladiq

Zanjira islimi

b) Meqrob islimi

- v) Guldasta islimi
- g) Islimi bofta
- d) Bargli islimi.

8-naqsh namunasi qanday nomlanadiq

Bandli islimi

- b) qo`sh meqrobli islimi
- v) qoshiya islimi
- g) Novdali islimi
- d) Boftali islimi.

9-naqsh namunasining nomini toping.

Shkuftali islimi

- b) Patnisgul islimi
- v) qoshiya islimi
- g) Novdali islimi
- d) Boftali islimi.

10-naqsh namunasining nomi qanday ataladiq

Aylana islimi

- b) Novdali islimi
- v) Shkuftali islimi
- g) Bandli islimi
- d) Gajak islimi.

Naqqoshlikda konras nimani anglatadiq

Stilizatsiya so`zining o`zgacha nomi

- b) Kompozitsiya so`zining o`zgacha nomi
- v) Mustaqil naqsh tuzish
- g) Namoyon naqshning o`zgacha nomi
- d) Ranglar qarama-qarshiligi.

Naqshlarni ranglashda qo`llaniladigan asosiy rang tusini toping.

- a) qizil
- b) Sariq
- v) Oq
- g) Yashil
- d) Ko`k.

Nilobi qanday rang nomini bildiradiq

qizil

- b) Sariq
- v) Sabza
- g) qavo rang
- d) Yashil.

Lojuvord rang qanday ataladiq

Och yashil

b) To`q sariq

v) Zarfaldoq

g) Sabza

d) To`q ko`k.

Pistoqi rang qanday ko`rinishga egaq

Sariq

b) Yashil

v) qizil

g) Pistaning rangi

d) qora.

Giriq nimaq

Ruscha ikki tomonga ulanuvchi naqsh taqsimi

b) Arabcha “Tasvir, gul” degan ma'noni anglatadi

v) Forscha “Chigal tugun” degan ma'noni anglatadi

g) Islimiy naqsh

d) Kashtachilikda qo`llaniladigan islamiy naqsh.

Giriq asari Parijdagi muzeyda saqlanayotgan Sharqning mashqur olimi ismi sharifini toping.

Maqmur qoshqariy

b) Aburayxon Beruniy

v) Al Xorazmiy

g) Abdul Vafo Buzjoni

d) Rudakiy.

Giriq qaqidagi “Panjara” kitobining muallifini toping.

Zokir Bositxonov

b) L.Rempel

v) G.Pugachkenkova

g) q.qosimov

d) A.Azimov.

Gulli giriq naqshi yana qanday nomlanadiq

Meqrobli

b) Chiziqli

v) To`qima

g) Murakkab

d) Gulli.

Kompozitsiya so`zi qanday ma'noni anglatadiq

Muvozanat

- b) Joylashtirish
- v) Simmetriya
- g) Davriy takrorlanish
- d) Ajratish.

Ornament nimaq

Rang tuslaridan biri

- b) Naqsh tushunchasi
- v) Tanob so`zi
- g) Ruta so`zi
- d) Madoqil so`zi.

Tanob nimaq

Naqsh kompozitsiyasining tuzilishi

- b) Naqshning ramziy ma'nolari nomi
- v) Naqsh kompozitsiyasining asosiy yo`l chiziqi
- g) Naqshning gul elementlari
- d) Shkufta elementining o`zgacha nomi.

Naqqoshlikda assimetriya nima ma'noni anglatadiq

O`lchovlarning bir-biriga mosligini

- b) Mutanosib kelishini
- v) O`lchovlarning qarama-qarshi kelishini
- g) Takrorlanib kelishini
- d) Naqshdagi ritmni.

Madoqil qanday shaklga egaq

Paxta tasviri ko`rinishiga

- b) Gajak ko`rinishiga
- v) Bofta ko`rinishiga
- g) Lola ko`rinishiga
- d) Tanob ko`rinishiga.

Edirma usuli nimaq

Pardozlash usuli

- b) O`lchash usuli
- v) Chamalash usuli
- g) Bo`yash usuli
- d) Laklash usuli.

qal t uslari nimaga qoriladiq

Suvga

- b) Elimlarga
- v) Bo`r kukuniga
- g) Bo`yoqlarga

d) Kerosinga.

Siyoq qalam qayerda qo`llaniladiq

Shakllarni bo`yashda

b) Nusxa ko`chirishda

v) qalamda chizishda

g) Chiziqlar yordamida pardozlash jarayonida

d) Edirma pardozda.

To`rtko`z chakma bu:

Naqsh elementlaridan biri

b) Pardoz turlaridan biri

v) To`rtburchak naqsh turi

g) Ranglash bosqichi

d) Naqshning qoshiyasi.

Naqsh yuzasini laklashdan avval qanday ishlar bajariladiq

Ranglash

b) qokalash

v) Pardozlash

g) Turlash

d) Bo`yash.

qoshiya naqshlari bu:

Aylana shakldagi naqshlar.

b) Uchburchak ko`rinishdagi naqshlar

v) To`rtburchak shakldagi naqsh turi

g) Yo`l ichidagi naqsh turi

d) Oval shaklidagi naqsh turi.

Aylana naqsh namunasi yana qanday ataladiq

Ruta naqsh

b) Davra naqsh

v) Tanob naqsh

g) Murakkab naqsh

d) Yoysimon naqsh.

Turunj nimaq

a) Geometrik naqshlar

b) O`simliksimon naqsh turi

v) Aralash naqshlar

g) Aylana shaklidagi murakkab naqsh

d) qoshiya naqsh turi.

Namoyon nimaq

Ikki yo`nalishli ruta islimi qoshiya naqshi

b) Forscha so`z bo`lib, “Ko`rinish, manzara” demakdir

v) Tojikcha ilon izi shaklining atalishi

g) Arabcha “Gul, tasvir” degan ma'noni anglatadi

d) Kashtachilikda ishlatiladigan o`simliksimon naqsh.

Interer so`zi nimani anglatadiq

Narsa va predmetlarni ma'lum tartibda joylashtirishni

b) Naqsh namunasi iborasini

v) “Mos” degan ma'noni

g) “Ranglash” degan ma'noni

d) Binoning ichki qismi degan ma'noni.

Javoblar:

1 – b	21 – d	41 – v	61 – v
2 – b	22 – b	42 – a	62 – v
3 – g	23 – d	43 – a	63 – g
4 – g	24 – a	44 – a	64 – a
5 – g	25 – d	45 – v	65 – b
6 – b	26 – a	46 – g	66 – g
7 – g	27 – b	47 – b	67 – b
8 – b	28 – a	48 – b	68 – v
9 – d	29 – g	49 – v	69 – g
10 – a	30 – g	50 – d	70 – b
11 – v	31 – g	51 – v	71 – g
12 – d	32 – g	52 – g	72 – b
13 – a	33 – a	53 – d	73 – d
14 – b	34 – g	54 – b	
15 – a	35 – d	55 – v	
16 – a	36 – v	56 – g	
17 – g	37 – a	57 – b	
18 – v	38 – v	58 – g	
19 – b	39 – a	59 – b	
20 – d	40 – d	60 – b	

Naqqoshlik mashqulotlarining metodik asoslari.

O'zbek milliy xalq amaliy san'atini yanada rivojlantirish, bu kabi xunar turlarini yoshlarimizga o'rgatish bugungi kunimizda muxim ahamiyatlar kasb etadi. Xozirda xalq amaliy san'ati turlarini fan sifatida Oliy uquv yurtlarida xam o'ziga xos ravishda o'qitilishi daqqatga sazovor. Shuningdek avloddan-avlodga o'tib kelayotgan xalq amaliy san'atiga doir mashqulotlarning extiromu qiziquvchanlik bilan kasb-xunar kollejlari, maktab va maktabdan tashqari to'garak muassasalarida o'rgatish kuchaydi kuchaydi. Bu esa yosh avlodni kelgusida kasb-xunarni va xar tomonlama etuk madaniyatli kishilar bo'lib etishishlarida muxim ahamiyatga ega.

O'zbek xalq amaliy san'ati mustaqil fanlar sifatida o'qila boshlaganligidan buyon naqqoshlik mashqulotlari uchun qam ko'pgina dastur, ma'ruzalar matni, metodik ko'rsatmalar va o'quv qo'llanmalari ishlab chiqilda va ishlanmoqda.

Naqqoshlik fani dasturidan ushbu san'tning maqsad va vazifalari, qadimiyligi va kelib chiqishi tarixi, maktablari usta va shogird odobi, texnika xavfsizligi naqqoshlikda ishlatiladigan asbob uskunalar va materiallardan foydalanish, oddiy naqsh namunalarini chizish, bo'yash, rangshunoslik stilizatsiya, naqsh tuzishning geometrik asoslari kabi yana bir necha mavzular joy olgan.

Naqsh chizishni o'rgatish jarayonida o'zbek xalq amaliy san'ati bilan kengroq tanishtirib borish talabalarning dunyoqarashini shakllantiradi, tasavvurini boyitadi, didini o'stiradi, ularga ma'naviy oziq beradi. Naqqoshlik mashqulotlarida quydagi tadbirlarni amalga oshirish yaxshi natijalar beradi.

O'zbek milliy xalq amaliy san'ati xaqida suxbat o'tkazish.

Ustoz va shogird odobi "Ustoz shogird" an'analari asosida naqqoshshlik xunarlarini o'rgatish xaqida suxbat

Xalq amaliy san'atini ustalari bilan uchrashuvlar uyushtirish.

Ko'rgazmalar tashkil etish.

San'at va amaliy san'at muzeylariga tarixiy va zamonaviy inshoatlarga ekskursiyalar uyushtirish.

Naqqoshlik mashqulotlarida plakatlardan, tarqatma materiallardan, kompyuterdan, xar xil grafiklardan va boshqa ko'rgazmali qurollardan kengroq foydalanish mumkin. Mashqulotlarning yanada samarali o'tishi uchun yangi axborot texnologiyalarini qo'llab quydagilarga amal qilish maqsadga muvofiqdir.

ta'limning zamonaviy texnikaviy vositalarini qo'llash

mashqulotlarda xalq oqzaki ijodi namunalari, usta shogird an'alaridan keng foydalanish.

Naqsh atamalarining luqoviy ma'nosini atroflicha o'rganish va boshqalar.

Naqqoshlik mashqulotlarining samaradorligini ishchi dasturining xozirgi zamon talabi darajasida bo'lishi aloxida ahamiyatga ega. Dasturda talabalarning nazariy va amaliy bilimlarini shakllantirish, talabalar bilimiga qo'yilgan talablar xamda mavzularnin bir xil talqinda takrorlanmasligiga e'tibor beriladi.

Mashqulotlar mavzusidan namunalar.

Mavzu.

Kirish.

Mashqulotning maqsadi naqqoshlik san'ati va uning tarixiy rivojlanishi. Naqqoshlik –xalq amaliy san'atining tarkibiy qismi. Naqqoshlik san'ati faning maqsadi va vazifalari. Naqqoshlik san'ati maktablari va ularning namoyondalari. Xalq ustalarining ijodi xaqida qisqacha tushuncha. Naqqoshlik san'ati bilan ko'rgazmali qurollar. Naqshlangan buyumlar xamda zamonaviy texnika vositalari yordamida yaqindan tanishish. Naqqoshlikka oid adabiyotlar .

Fanlararo aloqalar: Tarix, estetika, tasviriy san'at .

2-Mavzu. Naqqoshlikda ishlatiladigan asbob-uskunalar va xom ashyolar.

Mashqulotning maqsadi: Naqqoshlik xonasini jixozlash, ishlatiladigan asboblar va xom ashyolar: qoqoz, qalam, o'chirqich, chizqich, pargor, albom, mo'y-qalamlar, bo'yoqlar, bo'yoq qorish uchun idishlar, suv idish, palitra va boshqalar. Naqqoshlikda ishlatiladigan xom ashyolar lok va bo'yoqlar tayyorlashning qadimiy usullarini tushuntirish. Ustaxonada texnik xavfsizligi, yonqindan saqlash qoidalari.

Amaliy mashqulot. qalam va mo'yqalamlarni ishga tayyorlash. Rang tuslarini qorishni palitrada mashq qilish. qalamda turli shakl va chiziqlarni chizishni mashq qilish.

Fanlararo aloqa: Kimyo, fizika, mexnat.

3-Mavzu. Eng sodda naqsh elementlarini chizish.

Mashqulotning maqsadi. Naqshning kelib chiqishi va uning turlari. Eng sodda naqsh elementlarini xosil qilish va chizish bosqichlari. Naqqoshlikda ramziylik Naqqoshlik maktablari naqsh elementlarining o'ziga xosligi. Sodda naqsh elementlarini chizish geometriyasi. Simmetriya, assimmetriya, siluet kompanovka, kompozitsiya xaqida tushuncha berish.

Amaliy mashqulot. Naqsh elementlari barglar, novdalar, quncha, gajak, bafta, tanob, madoxil shkufta, va ramziy naqsh elementlarini chizishni mashq qilish.

Fanlararo aloqa. Chizmachilik, geometriya, qalam tasvir.

4-Mavzu. Oddiy naqsh namunalarina qalamda chizish.

Mashqulotni maqsadi: Naqsh elementlarini o'zaro tenglik nisbatlarida chiroyli chizilishiga e'tibor berish. Boshlanqich naqsh kopozitsiyalarini tuzish usullari xaqida qisman ma'lumot berish. Oddiy naqsh namunalarining nomlari va tartib sonlarini yodda saqlash:

Bodom guli (1-gul)

Pechak islimi (2-gul yak raftor)

Bargli raftor islimi (3-gul)

Bargli islimi (4-gul)

Aylana shkufti islimi (5-gul)

Mexrobli islimi (6-gul)

Islimi bofta (7-gul)

qo'sh mexrobli islimi (8-gul)

Patnisgul islimi (9-gul)

Islimi shkufta (10-gul)

Naqsh namunalarini o'ziga xos qoidalariga rioya etilgan qolda chizish.

Amaliy mashqulot

Berilgan naqsh namunalarini tartib raqamlari bo'yicha. Albomga ikki nusxada chizib chiqish. Chizish davomida aniq o'lchov va joylashtirish (kopanovka) qoidalariga e'tibor berish. Fanlararo aloqa: chizmachilik, geometriya, qalam tasvir.

Atamalar luqati

Axta – naqshning maxsus qoqozga chizilib, naqsh yo'llari igna bilan teshilib, buyum yuziga tushirish uchun tayyorlangan nusxasi. Xorazm ustalari axtani ulgi deb ataydilar.

Aylanma islimi – uzluksiz aylanib davom etadigan o'simliksimon naqsh. Xorazm naqshlarida uchraydi.

Andaza – o'lchov, trafaret, shablon.

Arxitektura naqqoshligi – bu ikki turdan iborat: a)devor va shiplarga to'liq dekorativ naqsh berish, b)monumental naqqoshlik.

Axromatik ranglar – oq, kul rang va qora ranglarga o'xshab ko'rinuvchi ranglar.

Band – islimi naqshlardagi gul novdasi.

Bandii Rumi – bir bandli o'simlik shakllari tasvirlangan naqsh.

Barg – bargsimon naqsh elementi.

Bargak – bargga o'xshash o'simliksimon naqsh.

Bargi bodom – bodom bargsimon naqsh elementi, u paxta chanoqiga qam o'xshaydi.

Bargi shiguft – naqsh elementi, ochilib turgan gul bargiga o'xshatib chizilgan.

Bodom gul – bodom danagisimon naqsh elementi

Bofta gulli islimi – o'simlik elementlaridan tuzilgan dona gulli naqshlarning bir turi.

Bofta – naqshlardan aylanib o'tib, tanob singari qosil qilingan shakl.

Gajak – gajaksimon qayrilgan naqsh.

Gajak gul – naqsh elementi, ikki tomonlama gajagi bor.

Gardish – doiralardan tashkil topgan, ritmik joylashgan naqshlar kompozitsiyasi.

Gardish guli – gardishga (aylanma) ga o'xshatib solingan naqsh.

Geometrik ornament – naqsh turi, qar xil geometrik shakllardan tuzilgan.

Girdob – aylana naqsh.

Giriq – geometrik shakllardan tuzilgan naqsh. Chigal tugun, qandasiy naqsh.

Guash – elimli bo'yoq turi, suvda eriydi. Guash ustidan boshqa bo'yoqni surish mumkin.

Gulzori iroqi – murakkab o'simliksimon elementlardan tashkil topgan naqsh.

Gul islimi madoqili yakraftor – o'simliksimon naqshlar bilan to'ldirilgan doqil naqshi.

Gul islimi madoqil duraftor – o'simliksimon naqshlar bilan to'ldirilgan ikki qo'sh madoqil naqshi.

Gul islimi chor madoqil – to'rt madoqilli o'simliksimon naqsh.

Gul – muxja – kurtaksimon naqsh.

Guli sadbarg – bodom bargi va mevasimon naqsh elementi.

Guli qaft rang – etti rangli gul naqshi.

Guli raftor – chiziq atrofida uzluksiz shaklda solingan “guli yakraftor”, “guli seraftor” naqshi.

Davra – to'garaksimon shakllardan tashkil topgan naqsh kompozitsiyasi.

Davra bargak islimi – bargli o'simliksimon naqshlar bilan to'ldirilgan doira.

Davra islimi chorbarg – o`simliksimon naqsh bilan to`ldirilgan doira. To`rt bargli o`simliksimon naqshlar bilan to`ldirilgan doira.

Jilvir qoqoz – yuzalarni silliqlash va tekislashda qo`llanadigan qoqoz.

Jilo berish – yaltiratish, silliqlash.

Jingalaklar – ayrim naqsh elementlarini o`zaro boqlaydigan va bo`sh joylarni to`ldirib, naqsh uchun satq paydo qiladigan element.

Jiyak – ensiz yo`lli buyumlarning chetini bezatish uchun ishlatiladigan naqsh.

Zarqal – oltin suvi yurgazilgan; oltin eritmasi, oltin kukuni.

Zeb berish – bezatish, pardozlash

Zeq – qirra

Ziy – qirqoq.

Islimi arabi – islimi naqshning bir turi, arab naqqoshligidan olingan.

Islimi barg – islimi naqshi uchun ishlatiladigan maxsus barg.

Islimi bofta – kompozitsiyaning asosiy chiziqlari bir-biriga to`qilib ketgan naqsh.

Islimi davron – motivi bir doira ichida aylangan naqsh.

Islimi doira – turlicha naqshlar bilan to`ldirilgan doira chiziqlarning bir-biriga tutashuvidan qosil bo`lgan naqsh.

Islimi zanjira – chirmashtirib, o`simliksimon zanjiraga o`xshatib ishlanadigan naqsh.

Islimi madoqil – o`simliksimon elementlardan tuzilgan murakkab naqshning bir turi.

Islimi meqrob – o`simliksimon naqshlar bilan to`ldirilgan meqrob.

Islimi murakkab – tanob, barg, band barglari bir-biri bilan nafis chirmashib ketgan o`simliksimon murakkab naqsh.

Islimi meqrob – o`simliksimon naqshlar bilan to`ldirilgan meqrob shaklidagi turi

Islimi namoyon – meqrobga o`xshagan naqsh, ichi naqsh elementlaridan tuzilgan qar xil kompozitsiyalar bilan to`ldiriladi.

Islimi obi – serbarg va sershox, qoyatda nozik chiziqlardan iborat.

Islimi patnis – patnis nusxa naqsh.

Islimi – qo`shtanob – atrofi gul bilan bezalgan, uzluksiz ikki muzoviy chiziqdan iborat islimi naqsh.

Islimi qoshiya – islimi kompozitsiyalarining chetlariga, qoshiyasiga ishlangan naqsh.

Issiq ranglar – qizilga yaqin (och va to`q qizil, jigarrang, sariq va q.k) ranglar.

Interer – binoning ichki bezagi.

Konrakt – ranglarning boshqa ranglar ta'sirida o`zgacha tus kasb etishi (foni och bo`lsa, rang to`qroq tuyuladi, fon rangdan to`qroq bo`lsa, rang yorqinlashadi).

Koler – bo`yoq rangi, uning tusi to`qligi.

Lola islimi – o`simlik elementlaridan tuzilgan lola shaklidagi naqsh.

Lola qoshiya – engsiz buyumlarning chetiga ishlanadigan lola shaklidagi naqsh.

Lola zanjira – buyumlarni naqshlashda yoki kompozitsiyaning chekkasi va o`rtasini bezashda qo`llanadigan naqsh elementi.

Madoqil – 1. Uchburchaksimon chiroyli naqsh. 2. Islimi naqsh kompozitsiyasida chizish nuqtasi, manba, ildiz.

Meqrobcha – buyumlarning chetini bezatish uchun engsiz meqrob shaklida ishlangan naqsh.

Meqrob – Meqrob tasvirini beruvchi naqsh; qar xil naqsh va yozuvlar bilan bezatilgan taxmon.

Moq – oyga o`xshash naqsh.

Morpech – ilon izi naqsh.

Murakkab islimi – elementlari bir-biriga chirmashib, navbat bilan boqlanuvchi naqsh.

Murakkab – islimi va giriqliq elementlaridan iborat naqsh (gul bilan to`ldirilgan giriqliq).

Murakkab naqsh - almashinuvchi yoki takrorlanuvchi naqsh elementining kichiklashib yoki kattalashib borishi.

Naqsh – qar xil buyumlar, mebellar va uylarga o`yib va bo`yab solinadigan gul.

Naqqosh – Uylar, qar xil buyum va mebellarga o`yib ishlov beruvchi qamda rangli bo`yoqlar bilan bezatuvchi rassom.

Naqshi namoyon – bir joyda yaxlit ishlangan katta qajmdagi meqroblik naqshlarning bir turi.

Namoyon – ko`rinish, manzara, panno, guldasta shaklidagi naqsh.

Naqshi gulxan – naqsh elementi, alangani eslatadi. U Xorazm ustalari naqshlarida ko`p uchraydi.

No`xati chetan – naqsh kompozitsiyalarining chekkalariga ishlanadigan naqsh.

Ornament – arxitektura va amaliy san`at asarlaridagi asosiy elementlardan biri. U chiziqlar va ranglardan iborat bo`lib, bino va buyumlarning satqini bo`yash, chakichlash va o`yib ishlash yo`li bilan yaratiladi.

Obi – naqsh gulining chetidan, ba`zan bir naqshni ikkinchi naqshdan ajratish uchun tortiladigan suv.

Oygul – oyga o`xshash doira shaklidagi naqsh.

Panjara – geometrik shakllardan tuzilgan naqshli panjara

Pargori – naqsh ishlashda aylanalarni chizib olish uchun qo`llaniladigan asbob, sirkul.

Pargori turunj – pargori bilan tuzilgan naqshning bir turi.

Patnis islimi – kompozitsiya, patnis shaklini eslatuvchi markaziy turunj.

Panno – devor, ship satqining ornament bilan bezatilgan qismi.

Pargori giriqliq – pargori yordamida chizilgan egri chiziqli qandasiy naqsh.

Ritm – naqsh, bezak elementlarining bir tekis takrorlanishi.

Rang kompozitsiyasi – bino yoki predmetlarni naqshlashda qo`llanadigan barcha ranglarning umumiy ko`rinishi.

Ranglar garmoniyasi – ranglarning bir-biriga muvofiqligi.

Rax – qirra.

Sebarg – uchbargdan iborat naqsh.

Seraftor – uch chiziqli jiyak naqshi.

Simmetriya – grekcha so`z bo`lib, o`lchovlarning bir-biriga mos kelishi va mutanosiblik, tenglik ma`nosini bildiradi.

Sirtmoq – bandi rumiy, boftaning bir turi.

Sovuqliq ranglar – ko`kka yaqin ranglar.

Stilizatsiya – narsaning rasmi, rangi va shakli kabilarni dekorativ tarzda umumlashtirish; dekorativ-amaliy san`atda, ayniqsa tabiat shakllari ko`proq umumlashtirib qo`llaniladi.

Tanob – naqshda asosiy shakl beruvchi chiziqli. Islimi naqshida o`simlik poyasi qisoblanadi.

Bosh tanob – kompozitsiya asosini tashkil etuvchi chiziqli.

Yordamchi tanob – ikkinchi darajali chiziq.

qo`sh tanob – qo`sh chiziqli tanob.

Tanobi – naqsh elementi.

Tilla rang – sarqish tusdagi kukunsimon bo`yoq.

Turunji – qadimiy naqsh, o`rama nonga o`xshaydi, yurakning ramziy ifodasi.

Xromatik ranglar – ranglarning toni yoki to`qligi o`zgaradigan kontrastlar xili (bunga qizil, pushti, sariq, yashil, ko`k va boshqa ranglar kiradi).

Chekma gul – naqshlarning orasiga chekib solingan dona-dona gullar; bu ko`pincha nuqtalardan qam iborat bo`ladi.

Chor islimi – to`rt tomonga yo`nalgan turli-tuman chiziqlardan iborat naqsh.

Chorsar – to`rtburchak geometrik shakllardan tuzilgan naqsh turi.

Shashi qo`shtanob – olti burchakli qo`sh chiziqli giriq.

Shashdona – olti shaklli geometrik elementlardan tuzilgan davra naqsh.

Shingila – uzum donasiga o`xshagan o`simliksimon naqsh.

Shkiftlar – asosiy elementlarni bir-biri bilan boqlaydigan oraliq elementlar.

Boftalarga o`xshaydi.

Shox – o`simliksimon tasvir.

Shoxbarg – naqsh elementi.

Yakka raftor – bir yo`nalishdagi figurali naqsh.

Yakka barg – islimi naqshi uchun ishlatiluvchi maxsus barg (naqshi).

qo`sh zanjira – ikki yo`lli, ensiz, geometrik elementlardan tuzilgan naqsh, buyumlarning chetiga ishlanadi.

qo`sh giriq – murakkab geometrik shakllardan tuzilgan panjara naqsh.

quncha – naqsh elementi, qunchadan olingan.

qovzak – uy va ayvon shiplarining ayrim joylarini bezatish maqsadida yarim doira shaklida chuqur o`yib ishlangan joy.

qoshiya – qar xil buyumlarning chetiga ishlanadigan ensiz yo`lli naqsh.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Xalq badiiy qunarmandchilik va amaliy san'atini yanada rivojlantirishni davlat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'qrisida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni, - T: "Toshkent oqshomi" oynomasi, 2-aprel, 1997-yil, 38-son.
2. Azimov I. O'zbekiston naqshu nigorlari. – T.: q.qulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. 1987.
3. Axloq va odobga oid qadis namunalari. – T.: "Fan", 1991.
4. Bulatov S.S. Ganchkorlik, naqqoshlik va yoqoch o'ymakorligiga oid adabiyotlarning izoqli luqati. – T.: "Meqnat", 1991.
5. Bulatov S.S. O'zbek xalq amaliy bezak san'ati, - T.: "Meqnat", 1991.
6. Bulatov S.S. Ashurova M.O. Amaliy san'atdan qisqacha izoqli luqat. – T.: qomuslar bosh taqiriyati. 1992.
7. Bulatov S.S.Dadashev L. Naqsh alifbosi. – T.: "Cho'lpon", 1999.
8. Zoqidov P. Sh. Zeb ichra ziynat. – T.: Adabiyot va san'at nashriyoti. 1985.
9. Zoqidov P. Sh. Farqona naqshi. (Xalq ustasi Saidaqmad Norqo'ziev albomidan) – T.: O'z adabiy nashr, 1960.
10. Mirzaxmedov M.K. Boshlanqich badiiy naqsh ishlash metodikasi. – T.: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1981.
11. Nabiev M. Rangshunoslik . – T.: O'qituvchi, 1995.
12. Ochiq osmon ostidagi muzey (Tuz. G.A.Pugachenkova) – T.: Adabiyot va san'at nashriyoti. 1981.
13. qasanov R. Boshlanqich sinflarda naqsh chizishga o'rgatish metodikasi. – T.: O'qituvchi, 1972.
14. qurbonov T. Odobnoma – T.: O'qituvchi, 1991.
15. qosimov q. Naqqoshlik – T.: O'qituvchi. 1990.
16. qosimov q. Naqqoshlik – T.: O'qituvchi. 1982.
17. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'qrisida"gi qonuni va "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi" to'qrisidagi qonun. – T.: O'zbekiston . 1998.
18. Egamov q. Bo'yoqlar bilan ishlash. – T.: O'qituvchi. 1981.
20. Usmonov O. Kamoliddin Beqzod va uning naqqoshlik maktabi. – T.: "Fan".
21. qulomov S. S. Bulatov S.S. Sharqona "Usta-shogird" odobi O'zROUMTV "O'quv adabiyotlar, jurnal va byullitenlarni nashrga tayyorlash" markazi, 2000.

Mundarija

Kirish	
Naqqoshlik san'ati tarixi va uning maktablari	
Naqqoshlikda ishlatiladigan asbob-uskunalar va xom ashyolar	
Eng sodda naqsh elementlarini izish.....	
Oddiy naqsh namunalarini qalamdachizish.....	
Rangshunoslik texnologiyasi va ranglarning naqqoshlikda tutgan o`rni	
Oddiy naqsh namunalarini bo`yash va pardozlash.....	
Naqsh kompozitsiyalari tuzilishining asoslari	
Ashyolarga badiiy ishlov berish.....	
Geometrik naqsh kompozitsiyalarini tuzish.....	
Namoyon naqsh kompozitsiyasini chizish.....	
Binolarni o`zbek milliy uslubida bezash.....	
Intererning devor qismi uchun naqsh kompozitsiyalarini tuzish.....	
Intererning shift qismi uchun naqsh kompozitsiyalarini tuzish.....	
Mavzular bo`yicha testlar.....	
Naqqoshlik mashqulotlarining metodik asoslari.....	
Atamalar	
Naqshlardan namunalar.....	
Adabiyotlar	